

ביאור תשובת מרן היב"א בדין פאה נכרית

פתיחה

נתבקשתי להשיב על דברי מח"ס חן וכבוד, במש"כ בפרק ח' מספרו שמונה "סתירות" בין דברי מרן היביע אומר זצ"ל בעניין פאה נכרית [ביבי"א ח"ה אבה"ע סי' ה] - לדברי היב"א במקומות אחרים. ומחה"ס הנ"ל חזר להפיץ את דבריו במאמר "ליומא דהלולא ג' מר חשון תש"פ", והאריך הדברים מאד בשילוב ציטוטים רבים מאחרוני האחרונים.

והנה, פשוט וברור שאין מרן היב"א זצ"ל נצרך לדידי או לדכוותי. ומ"מ באתי להשיב על סתירותיו, פן יחשוב מאן דהו שהערותיו באמת מעלות או מורידות לעניין הלכה.

והאמת שדברי מרן היב"א זצ"ל, אשר כל רז לא אניס ליה, מאירים וברורים. וכל הקורא את דברי היב"א בשימת לב יראה שאין כל קושיא. וכן נהגתי בכתיבת הדברים, שמקודם עינתי בדברי מרן היב"א בפנים במקומות שביניהם מצא המחבר סתירה, ורק לאחר שהדברים כבר היו ברורים ומיושבים מתוכם, אזי פתחתי ספרי אחרונים נוספים¹ לעיין בדבריהם ולהוסיף על פיהם עוד הסברים וטעמים.

*

נקדים ונביא את עיקר תוכן דברי המחבר הנ"ל בשמונה סתירותיו:

א. ביבי"א ח"ה (אבה"ע סי' ה, אות ח) כתב, שלבישת פאה נכרית אסורה כי גורמת להרהורי עבירה לרואים אותה. וקשה דביבי"א ח"ו (או"ח סי' יג) כתב, שבזמננו מותר לקרא ק"ש כנגד אשת איש פרועת ראש, מפני שדרכה לילך כך ואין הדבר גורם להרהור. ועוד קשה, דבח"ד (אבה"ע סי' ג) כתב היב"א להתיר לגרושה או אלמנה לחבוש פאה נכרית במקום צורך, ואם אמת נכון הדבר שהפאה גורמת להרהורי עבירה, איך מותר הדבר לאלמנה או גרושה.

ב. כתב היב"א בח"ה (שם באות ו) שלבישת פאה נכרית מתדמה לגויים, ועוברת על ובחוקתיהם לא תלכו, ואילו לגבי גילוח הזקן כתב ביבי"א ח"ט (יו"ד סי' י). שמפני שכיום הרבה מתגלחים ואין כוונתם להדמות לגויים - שרי.

ג. ביבי"א ח"ד (אבה"ע סי' ג אות ג) כתב שיש להחמיר לאסור לבישת פאה נכרית, מפני שאיסורו מן התורה. ואף למ"ד שהוא מדרבנן, הרי עיקרו מן התורה. והקשה, שע"פ כללי היב"א אמרינן ספק דרבנן לקולא גם כשעיקר האיסור מן התורה.

ד. היב"א בח"ה (שם אות ז) כתב, שאין לסמוך על המנהג להקל בלבישת פאה נכרית, שהוא מנהג רע, והלובשת פאה נכרית עוברת על דת יהודית. וקשה, דלגבי לבישת רדיד וכן לגבי כיסוי ראש לבתולות, סמך היב"א בח"ד (אבה"ע סי' ג) על המנהג להקל.

ה. ביבי"א ח"ה (שם אות ג) הביא את דברי היעב"ץ, שהרמ"א בהתירו לקרא ק"ש כנגד אשה הלובשת פאה נכרית - התיר רק לבעלה, בגלל שהיא מותרת בפאה בתוך ביתה ורגיל הבעל בכך. וקשה איך לעיל מינה (באות ב) כתב היב"א להתיר לבתולות לילך בגילוי ראש, והוכיח כן מהראשונים שכתבו להתיר לקרות ק"ש כנגדן, והרי גם בהם אפשר לפרש שהתירו רק בתוך ביתן. ועוד קשה איך התיר ביבי"א ח"ד (אבה"ע סי' ג) לאשת איש לגלות שתי אצבעות משער ראשה, הרי גם שם הראיות להיתר

1 ומהם יש לציין בפרט את המיוחד שבספרי הצניעות בדורנו, ה"ה ספר לבושה של תורה לגאון הרב פסח אליהו פאלק זצ"ל, אשר נלב"ע בעת כתיבת הדברים, ביום כ"ג טבת ה'תש"פ. ויהיו הדברים לע"נ הטהורה.

הן מדברי הראשונים לגבי ק"ש. ועוד קשה, שביבי"א ח"ד (שם) התסייע מדברי הרמ"א, להתיר לאלמנה וגרושה לצאת בפאה נכרית.

ו. היבי"א בח"ה (שם במילואים) כתב, שבלבישת פאה נכרית יש לחשוש למראית העין, שיחשבו הרואים שהיא מהפרוצות שהולכות בגילוי ראש. וקשה דביבי"א ח"ט (שם) לגבי גילוח הזקן במכונה כתב, שכאשר יש דרך היתר מפורסמת לא חיישינן למראית העין, ושאינן לנו לגזור גזרות מדעתנו.

ז. היבי"א בח"ה (שם אות ד) הביא שיש חרם על הנשים שילבשו פאה נכרית. והקשה שהרי גם על גילוי מקצת שערה עשו חרם, וביבי"א ח"ד (אבה"ע סי' ג) לא חשש לזה.

ח. ביבי"א ח"ה (שם באות ה וז) הזכיר, שבעל העצי ארזים כתב שהמורים היתר בפאה נכרית – עתידים ליתן את הדין, והקשה דבמקומות אחרים ראינו שהיבי"א לא חשש ללשונות חריפים כאלו.

ועתה נחזה האם יש ממש בקושיות אלו:

* * *

סתירה א'

הבאנו סתירה זו ברישא מפני שנראה שזהו טעמו העיקרי של מרן היבי"א לאסור הפאה – משום הפריצות והרהורי עבירה שהפאה גורמת לרואים אותה, והרי היא כשערה ממש. ולאחר הבנת טעם זה, נוכל בעז"ה להבין גם את שאר דברי היבי"א, ללא סתירה או קושיא.

וז"ל היבי"א בתשובה על פאה נכרית (ח"ה אבה"ע סי' ה) אות ח': "...הואיל והפאה מחוברת יפה לשערותיה אסור לצאת בא לרה"ר כי לא ינקו מהרהור עבירה המסתכלים בה בעוברה בראש כל חוצות". וכ"כ מקודם באות ד' בשם כמה פוסקים², וכן בעוד מקומות לאורך כל התשובה.

והמחבר הנ"ל הקשה, דחזינן ביבי"א ח"ו (או"ח סי' יג) לגבי ק"ש לפני אשה פרועת ראש [וק"ו פאה נכרית], דלא חייש להרהור בשער אשה בזמננו, והאריך להביא ראיות לדברי המקילים בזה.

ולא דמה יפה. שהרי איסור ק"ש כנגד שער אשת איש הוא מדרבנן (כמבואר בהלכה ברורה סי' עה בירור הלכה סק"ד), ובפאה נכרית הלא עסקינן באיסור פריעת ראשה ברה"ר שהוא אסור מן התורה (כמבואר ביחודה דעת ח"ה סי' סב). ואף לגבי ק"ש דרבנן לא הסתמך היבי"א על סברא זו [שבזמננו אין הרהור בשער] בתורת ודאי, ואפילו לא בתורת ספק - לומר ספק דרבנן לקולא ודי. אלא צירף עוד טעם כעיקר, והוא דלדעת רוב הראשונים ק"ש נאסרה רק כנגד ערוה ממש. ולשיטתם שער באשה ערוה לא נאמר לעניין ק"ש, דס"ל דלק"ש לא אסרו חכמים כל דבר הגורם הרהור [כגון שער וקול אשה וכו'], וכמו דלא אסרו לק"ש אלא טפח מבשר אשה (ואף בזה יש מקילים, כמבואר בהלכה ברורה שם).

2 מהר"ש קלוגר, תורת השבת, חסד לאברהם תאומים ומהרי"ל דיסקין. וכ"כ גם בס' ישועות יעקב (סי' עה סק"ג) [הובא בגיליונות החדשים על היבי"א שם מס' 3]. ויש להוסיף שכ"כ גם בשו"ת הסבא קדישא (ח"ב או"ח סי' א), בשו"ת מנחת אלעזר ח"ה סי' לה (הובא בשלחן עזר ח"ב סי' ט ס"י סק"א דף פה; וכן בנמוקי א"ח ציין המנח"א לתשובה זו, והביאו היבי"א) ובשו"ת חקל יצחק (סי' פא). וכ"כ בספר ברך את אברהם פלאגי (דף קכו): "והנה כל ראש לחולי לבא לידי הרהורים רעים היינו עניין פאה נכרית". [וע"ע להלן הערה 16].

וכן הבינו העטרת זקנים והמשנ"ב - בדעת החולקים הראשונים על ראיות השלטי הגיבורים (הבאר שבע ומהר"י קצנלנבויגן וסיעתם), שטעם האיסור הוא מפני הפריצות, והפאה היא כשער ממש. שכן לעניין ק"ש כתב העטרת זקנים (וכן המשנ"ב) בסי' עה: "וי"א אפילו פאה נכרית אסור {לק"ש כנגדה} משום פריעת ראש ושער באשה ערוה", ובמקורות היש אומרים ציינו לבאר שבע ועוד. וכ"כ בקהלת יעקב אלגאזי (מענה לשון ח"ג אות רמ), ששער באשה ערוה כולל גם שער חברתה, וצ"ע מקורו בבאר שבע.

וזוהו דעת הרי"ף והרמב"ם³ וכן נקט בבית יוסף מעיקר הדין, אלא שבשו"ע חזר בו [ובאמת תמהו על כך האחרונים, יעויין בירור הלכה שם סקי"א]⁴.

ולכן לגבי ק"ש פסק היבי"א להקל בשער אשה, משום דיש כאן ב' ספיקות והאיסור דרבנן: א. דעת רוב הראשונים שלא אסרו חז"ל ק"ש כנגד שער אשה, ב. אף להחלוקים דס"ל שאסרו חז"ל לק"ש כל דבר הגורם הרהור, אולי שער אשה בזמננו אינו גורם הרהור. וכן דקדק היבי"א לכתוב (באות ב') "דלגבי הקורא ק"ש ליכא למיחש להרהור ושפיר דמי".

והנה מרן היבי"א לא סמך על כל ספק בפני עצמו לומר ספק דרבנן לקולא, ואף לאחר שהביא בזה ס"ס משמע קצת שלא הקל בזה אלא בשעת הדחק (ואף שהאיסור מדרבנן!), וכמ"ש בסוף אות ג': "ודאי דחזי לאצטרופי להקל כשא"א בעצימת עינים". ונראה טעמו ברור, דהספק הראשון הוא נגד פסק מרן השו"ע, והספק השני הוא דחוק מאד ורוב האחרונים חלקו עליו⁵.

3 היה מי שרצה לומר, שלדעת הרי"ף הרמב"ם, אין הרהור בשער אשת איש כלל, אף בזמן חז"ל שכיסו ראשן כדין. וזהו הטעם שלא אמרו שער באשה ערוה לק"ש, ולא כמו שכתבתי שיש הרהור - אלא שאין השער נכלל באיסורא דלא יראה לך ערות דבר.

אולם זה לא יתכן, שכן מפורש בדברי חז"ל - שקיים חשש הרהור בשער אשת איש (לכל הפחות בזמנם), ממש כמו לבה. כדאימא במשנה בסוטה (דף ז'): "רבי יהודה אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו ואם היה שיערה נאה לא היה סותר", ובגמ' שם: "למימרא דר' יהודה חייש להרהורא ורבנן לא חיישי" וכו'. ומטעם זה שהשער גורם הרהור, לרבי יהודה מבטלים מצוה דאורייתא (אמנם בזה לא נפסקה הלכה כמותו). ובודאי שגם היה לנו לאסור ק"ש כנגדה - אם לא מהטעם שלק"ש דוקא ערוה אסורה כלשון הפסוק. וחכמים לא גזרו על שיערה שגם יהיה בכלל זה [אי משום דלא דמי או דאינו קרוב לערוה טפח באשה, וכבכל גזרות חז"ל].

והוכחת הרי"ף והרמב"ם שלא גזרו חכמים על שער לק"ש (כפי שהסבירו הבאים אחריהם) היא מהא דאמרו בברכות (דף כד.) "עגבות אין בהם משום ערוה", ובה בודאי גם יש הרהור, אלא דלא גזרו חז"ל מפני שאין בזה "ולא יראה" אלא נגיעה [ומטעם זה שאר הראשונים חלקו על הרי"ף והרמב"ם - דאין להביא ראייה מנגיעה לראיה, ועוד דהתם קאי באשתו דגס בה וכו'].

וכן מוכח מהא דלא אסרו ק"ש אלא כנגד טפח, ופשוט שגם בפחות מטפח שייך הרהור. וכן מפורש בדברי מהר"ם אלשקר (סי' לה, הובא בריש תשובת היבי"א בח"ו) דבזה תליא המחלוקת, "ואיכא מאן דמפרש, דלא איירי לעניין ק"ש אלא טפח באשה דוקא, והיכא דאיתמר איתמר. ונראה שזהו דעת הרמב"ם, מדלא אסר באשתו לק"ש אלא טפח דוקא...".

4 ועי' בשו"ת חסד לאברהם תאומים (תניינא אבה"ע סי' פז), שביאר דגם הרמ"א התיר רק לקרא ק"ש כנגד פאה נכרית, משום שיש לצרף את דעת הרמב"ם - שלא אמרו שער באשה ערוה לעניין ק"ש [וע"ע להלן סתירה ה'].

5 רבי יוסף פלאג'י בספר יוסף את אחיו, שו"ת נהרי אפרסמון, לבושי מרדכי קמא, מי יהודה, ספר תורת חיים סופר, משנה ברורה, שולחן מלכים לאנדא, חזון איש, שו"ת מהר"י שטייף, שארית ישראל מינצברג, מהר"י טייטלבוים מסאטמר ועוד. כולם מובאים בתשובת היבי"א ובקיצור בספר הלכה ברורה שם (שער הציון אות כו) [ואף בשיעור אשה נכרית הסתפקו האחרונים יעוי"ש] (ועל כל הנ"ל יש להוסיף גם את הפוסקים שאסרו פאה נכרית מטעם הרהור, אף שהנשים רגילות לילך בה, כנ"ל בהערה 2).

וכך כותב בנו של החפץ חיים (קיצור תולדות הח"ח עמ' לה) בדעת אביו על המקילים בזה: "אמנם מר אבי התרעם מאד על טעות זה, וחשב זאת לדברי בורות, שלא נאמר סברא זו רק בצומת שער הבולטת מרדיד שעל ראשה ולא בפריעת הראש כולה". והג"ר חיים עוזר זצ"ל אמר, על האומרים סברא זו, שהם "מגלים פנים בתורה שלא כהלכה" (דברי בן שלמה, עמ' שו-שז) [אמנם יתכן וכוונתו בעיקר למתירים עפ"ז לגלות שער ראשן].

וסיפר לי הרה"ג רבי יצחק יעקב סעליד שליט"א, שכאשר הראו לגאון הרב יוסף ברויאר זצ"ל (אב"ד עדת ישורון, נכד הרש"ר הירש זצ"ל) את מש"כ בערוך השולחן להתיר ק"ש כנגד שער אשה בזמננו - השליך את הספר ארצה(!), ואכן ראה הגאון זצ"ל את המכשול אשר יכול לצאת מפסק זה, וכפי שאנו רואים שיש כותבים שבאמת עלינו להתיר לנשים נשואות לילך בגילוי ראש מהטעם הנ"ל, רח"ל. ובאמת הגאון הערוך השולחן זצ"ל כבר חש לזה, והקדים רפואה למכה - ופתח בדברי מוסר לנשים אשר פרצו בעון זה והולכות בגילוי ראש וכו', עי"ש. ועוד שח לי משם הגר"מ הינמן שליט"א שגם האג"מ זצ"ל לא הוה ניהא ליה בהיתר זה, וכששאלו על כך השיב "כבר הורה זקן [הערה ש"] (וכן לשונו באג"מ או"ח ח"א סוף סי' לט).

וגם הערוך השולחן (או"ח סי' עה סק"ז) שהקל מסברא זו, צירף גם את הספק השני הנ"ל⁶. ובודאי שלעניין איסור תורה של פריעת ראש, לא עלה בדעת אף אחד להקל מכח ספק דחוק כזה - ולהתיר פאה נכרית הנראת כשערה ממש, דבזה ודאי י"ל ספק דאורייתא לחומרא⁷.

[ואף הישכיל עבדי, אשר הוא היחיד שהקל לעניין ק"ש רק מהטעם דאין הרהור בזמננו (בח"ד או"ח סי' ט), לגבי פאה נכרית (בח"ז אבה"ע סי' טז) פלפל בטעמים אחרים לומר שאין הרהור בשער שאינו מחובר וכו', ומוכח דלא ס"ל מהא דאין כלל הרהור בשער אשה בזמננו].

ואתה תחזה, שגם רוב פוסקי האשכנזים בדורנו לא התירו כל פאה נכרית - אף כזו הנראת כשערה ממש, אלא הצריכו שיהיו בפאה סימנים ניכרים (לדעתם) לכך שאין זה שערה [ולא מטעם מראית העין]⁸, ומוכח דלית להו האי סברא דבזמננו אין שער אשה גורם להרהור, דזה מוכחש במציאות כידוע לכל בר דעת שהדבר גורם להרהורי עבירה [גם אם בזמננו הוא במידה פחותה לפי

6 וכן האג"מ (או"ח ח"א סי' מג [וכ"כ בסוף סי' לט]) והשרידי אש (הוצאת מוה"ק ח"ב סי' יד) שהסכימו עמו, עיקר סמיכתם על הספק השני.

הבן איש חי (ש"א פרשת בא אות יב) כתב: "ובספרי הקטן מקבציאל העליתי, והנשים בערי אירופה, שדרכן לילך תמיד פרועי ראש מותר לקרא כנגדן, כיון דכל הנשים דרכן בכך" [והביאו הכה"ח בסי' עה ס"ק טוב], ואין זה ברור אם כוונת הבא"ח לנשים יהודיות שבאירופה או שמא רק לנכריות (והיבי"א הבין כהצד שהתיר אף ביהודיות, וכדמשמע מסתימת דברי הבא"ח, עי' בברכת ה' ח"א עמ' רצג הערה 58). ועדיין לא זכינו לאור הספר מקבציאל (על פרשה זו), ואם הקל מסתמא צירף גם הוא את הספק השני [ובאור לציון (ח"א או"ח סי' י) ביאר שזהו טעמו היחיד של הבא"ח, שמפני שכל הנשים באירופה דרכן בכך וקשה ליוזר בזה, יש להקל כדעת רוב הראשונים דשער באשה ערוה לא נאמר לעניין ק"ש. וכן ביאר שהב"י לא חזר בו, וגם בשו"ע מש"כ לאסור היינו רק היכא דאפשר בקל. עי"ש].

בהלכה ברורה (סי' עה שער הציון אות כה) הביא שכדברי הערה"ש פסקו גם בשו"ת חלק לוי ובספר שבילי דוד, אולם בחלק לוי כתב כן בלשון לכאורה וחזר בו, ובשבילי דוד כתב כן בלשון אולי ורק בתוך ביתה ולא ברה"ר [ומצאתי בספר נחמדים מזהב חזן (שבסוף שו"ת בני אהרן וילנא תרס"ב, בדף סא ע"א אות טו) שגם כתב שאולי יש להקל בזה בשעת הדחק].

7 וברור שזו היא דעת מרן היבי"א זצ"ל - שבפאה נכרית יש חשש איסור דאורייתא, וכמבואר ביבי"א ח"ד סי' ג אות ג [וראה עוד בזה להלן בסתירה ג], וכ"כ בדעתו בשו"ת תפלה למשה (ח"ה סי' מז הערה 5).

8 וגם רבני האשכנזים שהביאם בעל המאמר כמסכימים לשיטתו, שאין הרהור בשער אשה וכל פאה מותרת [הגר"ב זילבר זצ"ל, הגר"מ שטרנבוך הגר"ג ציננער והגר"י שיינפלד שליט"א] - הם עצמם במקומות אחרים כתבו להחמיר מאד בפאה הנראת כשערה ממש:

הגר"ב זילבר תתום על מכתב בזה"ל (מובא בלבושה של תורה ח"א עמ' שכד): "היות כי בעוה"ר נפרץ באחרונה שנשים נשואות לובשות פאה נכרית הדומה ממש לשער מינים ממינים שונים לא שערם אבותינו, עד שנראין כפרועות ראש ח"ו - הרינו רואים חובה לעצמנו להודיע דעתנו דעת תורה הקדושה כי הדבר אסור מדינא. שאף במקומות שנהגו בפאה נכרית לא עלתה על הדעת פאות נכריות כאלו דעשיות כדרך הפרוצות ח"ו עד שאין היכר בין נשואה לפנויה. ועבירה גוררת עבירה ובכגון זה אין שום היתר...".

והגר"מ שטרנבוך הגדיל להחמיר בזה יותר מכל הפוסקים, וכתב שהמברך כנגד פאה נכרית שנראת כשערותיה - ברכתו ל**בטלה**, ושגילוי ראש עדיף מפאה כזו. וז"ל (תשובות והנהגות ח"ד סי' רצד): "וראוי להעיר עוד לכל חתן ובפרט לבן תורה שמיקל כהמנהג להתיר פאה נכרית, שחייב לדאוג שיבררו אצל הכלה שמכינה פאה נכרית לחופה ולאחר נישואיה, שלא תהא בפריצות, והיינו שער ארוך או שער טבעי וכדומה, שהרבה פעמים אצלה העיקר בבחירת הפאה הוא שלא יהא ניכר כפאה אלא שיהא נראה כשערותיה, ואם לא יברר כהנ"ל, יתכן שהחתן יגיע לחתונה ויגלה שהיא קנתה לה פאה מפוארת, אבל מתועבת ואסורה ומוטב בלעדיה, והחתן הבן תורה נכשל בברכות לבטלה ובאיסור פריצות וחילול השם ר"ל שחוטא ומחטיא ותורתו לא מתקבלת". ובאמת יש לתמוה, שזה סותר למ"ש בספרו דת והלכה שאין הרהור בשער אשה בזמננו וכו' וכו', וכפי שהאריך לצטט במאמר הנ"ל. וצ"ל שחזר בו מפני שראה הפריצות שהתרבתה בפאות הנכריות 30 שנה שאחר כתיבת ספר דת והלכה, ומשנה אחרונה [מ"ש בתשובות והנהגות הנ"ל] עיקר.

הגר"ג ציננער בתוך מאמרו בקובץ אור ישראל (גיליון לו עמ' קג והלאה) כתב: "ואף שנתקבל להיתר ללכת בפאה נכרית, עלינו לדעת שכונת התורה היתה להבדיל בין אשת איש לפנויה ושתהא ניכר זאת בשערה, וא"כ כל שהולכות בפאה נכרית הנעשית באופן מיוחד שיהא נראה כאילו המה שערותיה ממש, יש למחות בידן...". "ובכן צריך לדעת כי אפילו שערות מלאכותיות שקורין "סינטטיש" גם כן אינה מצלת רק מן איסור ע"ז, אבל הרבה חששות ואיסורים שישנם לכו"ע בפאות נכריות יוכל להיות אף בפאות אלו, והן אמת שבשערות אמיתיים שכיח וקל לבא לחששות הנ"ל, אך עב"ז צריך להשים לב שגם בפאה סינטטית יוכל להתהוות שידמה לשערות ממש ויביא לידי הרהור ותאוה, וזה ודאי אסור לכו"ע".

הגר"י שיינפלד (אוסרי לגפן ח"ט עמ' קפה) שציטט המחבר הנ"ל כמיקל - באמת מחמיר, וז"ל - לאחר הקטע שציטט במאמר דאי אפשר לאסור להתנאות ברה"ר וכו': "והכוונה רק שגם כשהאשה מתנאה, שתתנאה במה שנהגו אמותינו הצנועות להתנאות - במטפחות וכובעים נאים וכיו"ב, ולא בחיקוי של ערוה [=פאה נכרית]", וכן כתב לעיל (עמ' קפד): "ובאמת אין צריך לגנות המנהג הזה [= של פאה נכרית]. כמו שפשוט שאם ימציאו איזה מאכל כשר ויקראו לו חזיר, אף אם יתפשט המאכל ותהי' עליו חותמת כשרות, מ"מ כל נפש יפה תדחננו". [ולדינא מסקנתו (בתחילת אות ז) שא"א לאסור מעיקר הדין אחר שהמנהג להקל, אולם זה רק בפאה קצרה ואסופה וכו' עי"ש].

כמה אחרונים], וכפי שהאריך בספר לבושה של תורה (ח"א סימן כח אות ה והלאה), וע"ע בילקו"י שבת ח"א (כרך ג' עמ' קח והלאה)⁹.

*

והמחבר הנ"ל רצה להביא ראיה מדברי המהר"ם אלשקר (סי' לה) לגבי שיער האשה היוצא חוץ לצמתה, שכשם שבזה לא חשש להרהור מפני שדרכן לגלותו, ה"ה בזמננו לכל שער האשה.

ואין מזה ראיה כלל, שהרי גם הפוסקים שהחמירו בשער אשה בזמננו, הסכימו לדברי הרמ"א (או"ח סי' עה ס"ב) שכתב להקל בשער היוצא חוץ לצמתן במקום שרגילות בכך. והטעם ברור, דלכולי עלמא שער היוצא חוץ לצמתן לא נכלל בדברי חז"ל ש"שער באשה ערוה" [וכמו שלא היה בכלל איסור התורה של פריעת ראש], והטעם שאסרו לקרא כנגדו במקום שאין רגילות, הוא משום שבזה שאינן רגילות נהפך למקום המכוסה ויגרם ע"י זה הרהור¹⁰. ודבר שנגרם הרהורו מחמת כיסויו (כגון שער היוצא חוץ לצמתה), יכול לחזור להיתרו ע"י גילויו. מה שאין כן דבר שאסרה תורה מפני יופיו הגורם הרהורי עבירה (שער אשת איש), לא יתמעט הרהורו מחמת פריעתו. ודוק.

וראה מש"כ בספר שבילי דוד (סי' עה סק"ב): "וא"ל לאותן הפוסקים המתירין שורה אחת של שערות, האין אפשר להתיר דקרא סתמא כתיב ופרע ראש האשה, ונ"ל דלהנך פוסקים מעולם הלכו הנשים כך גם בימי מרע"ה הלכו כן, א"כ לא נאמר בקרא ופרע ראש האשה רק מה שהיה אז נקרא ראשה פרועה".

ואף להחולקים על זה, וס"ל דגם שער היוצא חוץ לצמתה הוא בכלל שער באשה ערוה, יש לחלק טובא. דדוקא בשיעור מועט כזה של שער אפשר לומר שאינו גורם להרהור, אבל בכל ראשה ודאי שאין לומר כן, וכמ"ש בשם הח"ח (לעיל בהערה 5): "שלא נאמר סברא זו רק בצומת שער הבולטת מרדיד שעל ראשה ולא בפריעת הראש כולה".

*

ועל שאר דברי בעל המאמר הלז, אשר האריך לכתוב איך שבזמננו אין הרהור בנשים, ומותר לאשה להתקשט ברה"ר בכל מיני תכשיט, ואף בבגדי צבעונים הגורמים לרואה אותן לבא מיד לידי קרי (כלשון רש"י שהביא), וכן מותר לה ללבוש בגדים המיוחדים להסית את הזכר להסתכל בהן, הבל יפצה פיהו. ואין להשיב על דברים כאלו¹¹.

9 ודרך אגב יש להעיר במה שהביא במאמר הנ"ל את שיטת הגר"ש משאש זצ"ל, וז"ל: "והנה אם באנו לשפוט בשכל הישר, נראה ברור שהיום שנשארים בגילוי הראש לגמרי, לא ניתוסף שום הרהור בין אתמול קודם שנישאת להיום אחר שנישאת, שלא נראה שום שינוי בגופה שיעורר הרהור, ודוקא בימי קדם שהיו מכסין ראשם משעת הנישואין והלאה, אז אם תחזור לראותה מגולה באיזה מקרה, ודאי שיש גירוי יצר, כיון דאתמול מכוסה, והיום רואה דבר חדש, שערותיה מגולות, לא כן באלו שלא כיסו לעולם, אין כאן הפתעה ולא הרהור חדש, גם חציפות אין כאן בדבר שהכל עושין, ומטעם זה התירו לקרות ק"ש כנגד הנשים הבאים מאירופה שרגילין לגלות ראשן, וזה ראיה גמורה שאין כאן הרהור".

ולדבריו נתת דבריך לשיעורים, שאשה שכסתה באיזה זמן את ראשה במטפחת - אסור לה מעתה לחבוש פאה נכרית. והרי דבר זה מצוי מאד גם אצל חובשות הפאה שלפעמים לובשות גם מטפחת או כובע, ועוד לדבריו פנויה שכסתה את ראשה פעם שוב דינה יהיה כאשה נשואה ותאסר בפריעת ראשה. וצע"ג [וליישב דעת הגר"ש משאש אולי יש ליתן שיעור זמן שהשיער יהיה מכוסה שמאז יגרום להרהור, כגון שלושים יום (עי' שו"ע או"ח סי' קנח ס"ל). וזה דוחק, ועדיין יהיה אסור לאשה שלבשה מטפחת שנים רבות להתחיל ללבוש פאה נכרית].

ובטעם הדבר שלאחר הנישואים יש חיוב כיסוי ראש ואיזה הרהור נתחדש לאחר נישואיה, כבר האריכו האחרונים. ראה בלבושה של תורה ח"א עמ' רטו והלאה.

10 וכמ"ש הפוסקים לענין החלק שמכף היד ועד המרפק, שהדבר תלוי במנהג המקום (ראה בהלכה ברורה סי' עה ס"ה).

11 ובמה שהביא מהגר"ש משאש ש"מצוה וחובה על הנשים להתקשט לבעליהן ולכל העולם בהיתר" אחר אלף המחילות מכקת"ר יחידאה הוא בזה, והערת הגר"מ הלוי על דבריו במקומה עומדת - דאדרבה איסורא איכא (וע"ע בילקו"י שבת ח"א כרך ג' עמ' קט-ק"ז). ומ"מ ברור שגם הגר"ש זצ"ל לא התכוון לבגדים כעין מה שהזכיר בעל המאמר, וכפי שהסביר בתגובתו לגר"מ לוי זצ"ל.

ואף לגרביים דקות ובגדים המבליטים את חלקו העליון של גופה, מצא לו איזה ציטוט¹² מרב אחד - שבזמננו יש צד להקל, ש"אחרי שכבר נהגו במלבושים אלו החדשים הרבה שנים, הורגלה בהם העין ואינם מעוררים את היצר כמו אז", ודברים אלו פשוטים לאיסורא, ולא אאריך בהם. דהוא דבר התלוי ברגש הצניעות - אשר בעוה"ר חסר מאד בדורנו הזה, וכפי שהאריך בזה בספר לבושה של תורה בכמה מקומות.

*

עוד הקשה המחבר הנ"ל, דאם באמת הפאה גורמת להרהורי עבירה, איך ביבי"א ח"ד (אבה"ע סי' א) התיר לגרושה או אלמנה לחבוש פאה נכרית לצורך פרנסה.

וע"פ המבואר לעיל לא קשיא מידי, דבאלמנה וגרושה חיוב כיסוי ראש הוא מדרבנן - וספק דדבנן לקולא [וכפי שכתב להדיא ביבי"א שם באות ג'¹³] (וגם בפנויה יש פחות חשש להרהור, עי' לבושה של תורה ח"א סי' כא אות ז), ואעפ"כ לא הקל היבי"א אלא במקום צורך גדול של פרנסה, דספק זה (שמא אין הרהור בשער אשה בזמננו) דחוק מאד לאומרו כנ"ל [ואף בפאה נכרית], ולכן גם במקום צורך גדול לא התיר - אלא בצירוף עוד ב' ספקות: א. דעת המתירים פאה נכרית גם לאשה נשואה, ב. דעת האגר"מ שהתיר לאלמנה וגרושה אף לגלות ראשן ממש במקום צורך. עי"ש.

* * *

סתירה ב'

כתב היבי"א באות ו' (ח"ה אבה"ע סי' ה): "ויותר היה לו להוסיף טעם בעיקר ע"פ מ"ש הרמב"ם (ריש פרק י"א מהלכות עכו"ם), אין הולכין בחקות העכו"ם ואין מדמין להן לא במלבוש ולא בשיער כיו"ב, שנאמר ולא תלכו בחקות הגוי וכו'. שעיקר המנהג של פאה נכרית יצא ע"פ הגוים באופנות המתחדשות חדשים לבקרים, שרשם מעמלק, בודאי שיש בזה ובחוקתיהם לא תלכו, הואיל ויש בו פריצות וחציפות, וכמ"ש מהר"י קולון (שרש פח). ובב"י ורמ"א (סי' קעח)."

והקשה מחבר המאמר הנ"ל שבענין גילוח במכונה כתב ביבי"א (ח"ט יו"ד סי' י) להתיר, ושאין בדבר משום ובחוקתיהם לא תלכו. והאריך להביא את דברי היבי"א שכתב שאין משום ובחוקתיהם לא תלכו ב"מי שאינו עושה כדי להדמות להם, אלא שעושה כדי שלא יהיה לו גנאי אם לא ידמה להם, דבר זה לא אסרה תורה". ועוד הביא את דברי הפוסקים "דלא שייך איסור ובחוקתיהם לא תלכו, אלא בדבר שעושים משום אמונתם ועבודתם, הא לאו הכי אין בו משום ובחוקתיהם לא תלכו." ועוד שהיום רוב ישראל כמעט מגלחים זקנם במספריים כעין תער, הלכך אין לחוש לאיסור זה כלל".

וכתב בעל המאמר הנ"ל:

"וזה סותר לכאורה את דברי הרב בענין פאה נכרית שאסורה משום בחוקתיהם לא תלכו, כי כל הטעמים שכתב לגבי גילוח שייכים בפאה..."

ועוד והוא העיקר, שרוב נשי הגויים כיום (וכן נשי דידן שאינן שומרות תורה ומצוות) לא לובשות פאה כלל, זולת מי שנשרו שערותיה ל"ע, או לשם תחפושת ומשחק וכדו' למי שדרוש לה, ואפי' אחת מאלף אינה הולכת בפאה בדרך קבע על שערותיה, כי הדבר מכביד ומתמם ומה לה ולצרה הזו..."

אולם היישוב פשוט מאד והוא טמון בסוף דברי היבי"א שצטטנו לעיל [ובעל המאמר השמיטם]: "שעיקר המנהג של פאה נכרית יצא ע"פ הגוים באופנות המתחדשות חדשים לבקרים, שרשם

12 והשמיט את המשך דבריו (בשו"ת שירת בן לוי), בהם כותב שמ"מ יש לאסור פאה נכרית חדשה, שיש בה מראית עין וגורמת להרהורים וכו', וכן האריך לחלוק על דברי הגר"ש משאש הנ"ל בהערה הקודמת.

13 ומטעם זה הקל גם לאשה נשואה לחבוש פאה נכרית כשאינה ברה"ר, בשעת הדחק, דאין חובת כיסוי ראש בחצר [לדעת המחייבים] אלא מדרבנן (ילקו"י אוצר דינים לאשה ולבת, עמ' תשפט, וכן הביא ביבי"א ח"ד אבה"ע סי' ג אות ג בשם שו"ת פני יצחק).

מעמלק, בודאי שיש בזה ובחוקתיהם לא תלכו, הואיל ויש בו פריצות וחציפות, וכמ"ש מהר"י קולון (שרש פח). ובב"י ורמ"א (סי' קעח).

וביאור דבריו הוא, שכל שיש בדבר משום פריצות וחציפות הרי הוא עובר על ובחוקתיהם, גם אם אין עושים כן משום אמונתם ועבודתם. וזהו שציין לדברי המהרי"ק הב"י והרמ"א שכתבו על דברי הרמב"ם: "וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו הגויים לשם פריצות כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים והוא מלבוש שרים וכדומה לזה ממלבושי הפריצות" (לשון הרמ"א שם). וע"פ מרן זצ"ל הלובשת פאה נכרית גורמת להרהורי עבירה למסתכלים בה - ובודאי שיש בזה משום פריצות וחציפות.

ולכן פשוט שאין "כל הטעמים שכתב לגבי גילוח שייכים בפאה" [כפי שכתב בעל המאמר, וטוב שכ"כ בלשון לכאורה, שהרי אין כאן קושיא - למי שקורא את תשובת היב"א במלואה].

ומה שהקשה על מ"ש היב"א "שעיקר המנהג של פאה נכרית יצא ע"פ הגוים באופנות המתחדשות חדשים לבקרים, שרשם מעמלק" - דבזמננו רוב נשי הגויים לא לובשות פאה כלל. ע"פ מה שביארנו לעיל, נראה שאין חילוק בין אם הגויים בזמננו מתלבשים כן אם לא, אלא כל שיש בדבר פריצות - אסור הדבר משום ובחוקתיהם [וכמבואר בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"א סוף סי' פא), וביב"א ח"ד (י"ד סי' א), יעו"ש¹⁴].

ועוד שההולכת בפאה נכרית כוונתה להראות כפרועת ראש, כדרכן של הגויות אשר מפני פריצותן וחציפותן בזמננו - כולנה מהלכות בריש גלי ללא הבדל בין הרווקה לנשואה, באופנות המתחדשות חדשים לבקרים. ובודאי שבזה עוברת על ובחוקתיהם, וכמ"ש מהר"ם חאגיז (אלה המצוות סי' רסב) שתחת לאו דובחוקתיהם נכנס איסור גילוי ראש לאשת איש¹⁵. וכ"כ לעניין פאה נכרית בשו"ת יהודה יעלה (י"ד סי' שסו) ושכ"כ בתשובה מאהבה (ח"א סי' מח), וכ"כ בשו"ת דברי חיים (ח"א י"ד סי' ל) ועוד (ראה להלן הערה 16), וציין להם היב"א כאן בהמשך דבריו.

"ואפילו נדמה להבת הלובשתו שהיא אינה מתכוונת בלבישת הבגד בכדי להתדמות, אין שום נ"מ אם האמת אתה או לא, דכל שהבגד בכלל חוקות העמים הרי הוא בגד שחץ עבורנו ואסור לאשה ישראלית ללבושו..." (לבושה של תורה ח"א עמ' זו).

* * *

סתירה ג'

ביב"א ח"ד (אבה"ע סי' ג אות ג) כתב שיש להחמיר לאסור לבישת פאה נכרית, מפני שאיסורו מן התורה, ואף למ"ד שהוא מדרבנן הרי עיקרו מן התורה. והקשה בעל המאמר הנ"ל, שע"פ כללי היב"א אמרינן ספק דרבנן לקולא גם כשעיקר האיסור מן התורה.

והנה ז"ל היב"א: "ובאמת שבעיקר הדין נראה שהעיקר לאסור לצאת בפאה נכרית לרה"ר מכל הני טעמי תריצי שכ' האוסרים, שהם רוב הפוסקים ומכ"ש דהוי איסור תורה. (ואף למ"ש הגרש"ק בשנות חיים שם שהוא איסור דרבנן, מ"מ עיקר האיסור לצאת בפה"ר לרה"ר הוי מה"ת)". הרי מבואר דלדעת היב"א זצ"ל

14 ומ"מ יתכן שהיב"א לא הכריע שבודאי עוברת על ובחוקתיהם, אלא מספק דאורייתא לחומרא. שכן כתב זאת בלשון "יש מקום לומר", וציין לאג"מ הנ"ל, וגם האג"מ סיים בצ"ע.

15 ואף שביב"א ח"ד (אבה"ע"ו ס"ס ג) כתב לחלוק על דבריו, דמוכח מסוגי' הגמ' שהעבורת על דת יהודית ודת משה אינה עוברת על ובחוקתיהם, אולם היב"א לא ביאר שם מה הטעם שאינה עוברת. ונראה לבאר דהתם קאי היב"א על גילוי הראש ממש, ובזה יתכן לומר שאינה עושה כן כדי להדמות לגויות - מפני שבגילוי הראש יש לה תועלת, כגון מטעמי נוחות [וכמו שהיב"א (ח"ו י"ד סי' יד) לא פסק בסכינא חריפא לאסור מכנסיים משום ובחוקתיהם - מהטעם שיש לה תועלת בהן]. אולם בפאה נכרית ש"הדבר מכביד ומחמם ומה לה ולצרה הזו" (כלשון המחבר הנ"ל) - אם לא מהטעם שרוצה להראות כפרועת ראש, ודאי שעוברת על איסור דאורייתא.

איסור פאה נכרית הוא מהתורה¹⁶, ורק בסוגריים (שהסיר הנ"ל במאמרו) הוסיף, שאף לדעת האומרים שהוא מדרבנן - מ"מ חמיר מסתם דרבנן שכן עיקרו מן התורה.

וכן מבואר בעין יצחק (ח"ב עמ' ריד אות ח) שאף אם לאיסור יש רק אסמכתא מן התורה – הוא חמור יותר מסתם דרבנן, וכ"ש כאן שעיקרו דאורייתא ממש. וכן לעיל מינה (בעמ' רח אות ו) כתב, שאף דאמרי' גם בעיקרו מן התורה ספק דרבנן לקולא - "באופן זה אפשר דלא אמרינן הכי לכתחלה".

*

ומה שכתב הנ"ל כאילו יש כלל, שבאיסור דרבנן תמיד י"ל ספק דרבנן לקולא, ואף נגד רוב הפוסקים¹⁷. הנה זה אינו נכון, וכל מי שלמד קצת בספרי הפוסקים - ובפרט בספרי מרן היב"א, יודע שבמחלוקת אחרונים מכריעים בראיות וסברות, ואף שכמובן באיסור דרבנן אם יש ספק בסברא יש לנטות להקל, מ"מ אין זה כלל. וכן מה שיש טועים שמרן זצ"ל רק מחשב רשימות של שו"תים, ומכריע על פי מספר, כמובן שזה הבל (אף שודאי שסברא שהסכימו עמה רבים, בד"כ יש לפסוק כמותה)¹⁸.

* * *

סתירה ד'

כתב היב"א באות ח' (ח"ה אבה"ע סי' ה): "וכבר כ' בס' שבילי דוד א"ח (סי' ב סק"ב) שאף למ"ש הרמ"א בדרכי משה (סי' שג) בשם הש"ג להתיר לצאת בפאה נכרית, היינו במקום שלא נהגו הנשים להזהר בזה, משא"כ במקום שלא נהגו להקל, ודאי דהוי בכלל דת יהודית. ע"ש. וא"כ בודאי שבמקומותינו אלה שהמנהג היה לאסור, ואלו המקילות ראש נהגו כן שלא ברצון חכמים "מנהג" כזה אותיות "גהנם", ומצוה לבטלו, וכמ"ש הדברי חיים מצאנז והמהרי"ץ חיות שהמנהג הזה נשתרבב מהאפיקורוסים ומהמתחדשים שפרצו גדרות ישראל, ושמעולם לא נשמע להקל בכל תפוצות ישראל שבמדינות פולין. ע"ש. וידוע שכל מנהג שלא נתייסד ע"פ ותיקין אין בו שום ממש, וכמ"ש בשו"ת הרא"ם (סי' טז), ובשו"ת אהלי יעקב למהריק"ש (סי' ו), ובשו"ת נוב"ק (חיו"ד סי' נד). ובשו"ת חקקי לב (חיו"ד סי' לט), ובשו"ת שער אשר (חיו"ד סי' יא). ועוד. ולכן גם המנהג הזה שידוע לנו שנוסד ע"פ איזה נשים ההולכות ע"פ האופנה החדשה, ונסחפים אחר הזרם של המודרניות, אשר

16 ע"ע לעיל הערה 7.

ובדרך אגב אציין כאן לעוד כמה מהפוסקים שצדדו לאסור פאה נכרית מדאורייתא:

מטעם פריצות והרהורי עבירה: {א} שו"ת חסד לאברהם תאומים (תניינא ח"ב אבה"ע סי' פז). {ב} ישועות יעקב (סי' עה סק"ג), {ג} שו"ת מנחת אלעזר ח"ה סי' לה (הובא בשלחן עזר ח"ב סי' ט ס"י סקי"א דף פה:); {ד} ושו"ת חקל יצחק (סי' פא). ויש שכתבו שהפאה אינה אסורה רק מטעם שדומה לשער וגורמת להרהורי עבירה – אלא אף איסור התורה של פריעת ראש קאי גם בשער תלוש, והאריך בזה {ה} בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"א סי' יא), {ו} וכבר כתב כן הגאון מהרז"ך (לפני למעלה מ-200 שנה) בספר נחלת אבות (דף יט): "דהיכי דאיסור רביע על שיערה דגופה כן חל האיסור על שערות נכריות". ועיין לעיל בהערה 2 שכן הבינו העטרת זקנים, {ז} הקהלת יעקב אלגאזי והמשנ"ב - בדעת החולקים הראשונים על ראיות השלטי הגיבורים {ח} הבאר שבע {ט} ומהר"י קצנלנבויגן וסיעתם), שטעם האיסור הוא מפני הפריצות, והפאה היא כשער ממש.

מטעם חוקות הגוים: {י} שו"ת יהודה יעלה (יו"ד סי' שסו) {יא} ושכ"כ בתשובה מאהבה (ח"א סי' מח), {יב} שו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סי' ל), {יג} בעל הייטב לב בספר ייטב פנים (מאמר דורש טוב סוף אות יב) {יד} ושו"ת חקל יצחק (הנ"ל). [ויש עוד אחרונים שכתבו לאסור מדאורייתא מטעמים אחרים, כגון לא ילבש ונדר דאורייתא, אולם היב"א דחאם].

תא חזי, דמה שהביא במאמר הנ"ל, שכמה אחרונים כתבו שאין בזה ספק דאורייתא, ולא מצינו אחרון שיאסור את הדבר מן התורה - אחה"מ מכת"ר אין הדבר נכון.

17 והשמיט את לשון העין יצחק באות יג (ח"ב עמ' ריט): "במקום שנחלקו הפוסקים באיסור דרבנן, ורוב הפוסקים דעתם להחמיר, אזלינן בטר רוב הפוסקים להחמיר אף שהוא במילתא דרבנן", ורק בשעת הדחק כתב שם להקל.

18 ויש כאלו שהגדילו לומר שבזמננו יש לפתח תוכנה שתחשב את מספר הדעות, ותפסוק את ההלכה עבורנו. וכמובן שיוסיפו גם אפשרות שאם האיסור דרבנן, אז אפילו אם יש יחיד שמתיר – תפסוק התוכנה לקולא, רח"ל.

כל חלקה טובה הכאיבו, נראה שמצוה וחובה לשרש אחר המנהג הרע הזה, ולהחזיר עטרה ליושנה, בדרכי הצניעות, ע"פ תורתנו הקדושה".

והקשה על זה בעל המאמר הנ"ל שהרי לגבי כיסוי הראש ברדיד וכיסוי ראש בתולות – כתב היב"א בח"ד (אבה"ע סי' ג אות ב) להקל, וש"אתי מנהג ומבטל מנהג" כיון שהכל נהגו להקל, ולכן אינן עוברות על דת יהודית.

ראשית יש להעיר על מה שהבין הנ"ל, שלדעת היב"א ברור שע"פ השו"ע היה חיוב על הנשים ללבוש רדיד, אלא שבדורנו יש להקל משום ד"אתי מנהג ומבטל מנהג" – דזה אינו, כמבואר בהמשך דברי היב"א שם בח"ד סוף אות ב: "אולם שוב בינותי שאף מד' הרמב"ם והש"ע אין כ"כ ראייה, ש"ל דמטפחת דקאמר היינו שהיא שקופה ושערה ניכר עדיין, וכן מבואר בב"ח אה"ע (ר"ס קטו). הלא"ה יש להקל גם בלי צעיף. וש"ר בשו"ת תשובה מאהבה ח"א (סי' מה) שהביא ד' הבאר שבע הנ"ל, וכתב שבמחכ"ת שגה בזה כי המטפחת שכ' הרמב"ם היא ג"כ מעשה רשת, ומטפחת וקלתה אחת הן, ששערותיהן נראות מתחתיהן. ע"ש. ולפ"ז ניחא בפשיטות מנהג הני נשי דידן שאינן עוברות ח"ו על דת יהודית", וכן תפס לעיקר – כפירוש זה ש"קלתה" היא מטפחת שקופה, ביב"א ח"ה (שם באות א').

וכן מש"כ ביב"א דאתי מנהג ומבטל מנהג לגבי הבתולות, גם זה היה רק לשיטת המג"א, ולדינא מסקנת היב"א שם: "ומ"מ דעת רוב האחרו' שהבתולות יוצאות פרועי ראש בשערות סתורות ואין בכך כלום. ודלא כד' המג"א. וכמ"ש ג"כ בשו"ת עדות ביהוסף מטעלז (סי' כט סוף ענף ד). ובשו"ת תשורת שי ח"ב (סי' לח). ובשו"ת מהר"ץ חיות (סי' נג). ובשו"ת מים רבים (חאה"ע סי' ל). ע"ש". וכן הוסיף להוכיח מדברי הראשונים בכמה מקומות.

ולעצם קושייתו שרואים מדברי היב"א שדת יהודית יכולה להשתנות – הקושיא אינה מתחילה, דבאמת היב"א כלל לא כתב שהלובשת פאה נכרית עוברת על דת יהודית, אלא רק שמצוה לבטל המנהג שלובשות פאה, ושהוא מנהג רע ואין לסמוך עליו, ובפרט "במקומותינו אלה שהמנהג היה לאסור, ואלו המקילות ראש נהגו כן שלא ברצון חכמים 'מנהג' כזה אותיות 'גהנם', ומצוה לבטלו". וע"כ אין זה מוכרח דס"ל ליב"א, שיש במנהג זה משום דת יהודית¹⁹.

*

ובמש"כ במאמר הנ"ל שאין תורת "מנהג" לכך שהספרדיות לא נהגו ללבוש פאה נכרית, בגלל שהפאה לא היתה מצויה בארצותיהם ולכן לא לבשוהו – ולא מפני שפוסקי הספרדים אסרום.

אולם זה מתמיה מאד, שהרי פאה נכרית היתה קיימת כבר מזמן המשנה והגמרא, והשלטי הגיבורים התיר להשתמש בה לכיסוי הראש כבר לפני כ-500 שנה, וההיתר פשט מאד בארצות אשכנז לפני כ-200 שנה, וא"כ למה לא פשטה הפאה גם לארצות הספרדים.

אלא האמת היא שפאה נכרית היתה מצויה בהרבה מארצות הספרדים (גם אם לא במרוקו²⁰), באותן שנים שהפאה התפשטה בארצות אשכנז – כפי שנראה מספרי הפוסקים שדנו בזה למעשה (וחלקם אף כתבו שבמקומותיהם נהגו ללבוש פאה נכרית בחצר): ברך את אברהם פלאגי [איזמיר] (דף קכו), וישב יוסף

19 וכנראה הוא מהטעם שיש כמה פוסקים שהתירו אותה, ומכיון והרבה נשים נהגו כן אפשר לומר דאתי מנהג ומבטל מנהג, ושוב הנוהגת כן אינה עוברת על דת יהודית. אלא שלדינא כמובן שאין לסמוך על המנהג ש"נשתרב מהאפיקורוסים ומהמתחדשים שפרצו גדרות ישראל", ומצוה לבטלו, שהרי יש בזה חששות הרבה יותר חמורות מלעבור על דת יהודית, כגון שדעת רוב הפוסקים שלבישת פאה נכרית היא פריצות, וספק דאורייתא לחומרא [כנ"ל בסתירה א' וג'] וכל שאר הטעמים שנתבארו ביב"א לאסור.

אולם עוד י"ל שבאמת ע"פ היב"א אין לומר "אתי מנהג ומבטל מנהג" לגבי פאה נכרית, שכן לא ראי רדיד הבא רק לתוספת צניעות – לפאה נכרית שהיא פריצות גמורה. וכמו שלא ימצא אף פוסק שיתיר להלך במטפחת שקופה – בגלל שלדעת הרבה מפרשים זהו קלתה שבגמ', וכיסוי נוסף על גביו אינו אלא מטעם המנהג.

20 יש לציין שהג"ר רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל בקיצו"ש (ח"א סי' קעא ס"ב) תמה על השו"ג, והעיר על דבריו "והוא חידוש גדול". וכן דעת הג"ר מאמאן זצ"ל לאסור (עמק יהושע ח"ו או"ח סי' כט אות ו).

בורלא [ירושלים] [י"ד סי' ב], פני יצחק אבולעפייא [דמשק-טבריה] [ח"ו אבה"ע סי' ו] [והביא שם גם את פסקם של חכמי אר"צ], הסבא קדישא אלפנדרי [טורקיה-דמשק-צפת] [ח"ב אר"ח סי' א], שדי חמד [טורקיה-חברון] [אסיפת דינים מערכת ד אות ג], איש מצליח [תוניס] [ח"א מילואים לסי' כד]. וגם ידעו על כך שהמנהג כבר התפשט בארצות אשכנז, כמבואר בדבריהם וכן ברוח חיים פלאגי [אבה"ע סי' כא סק"ג]²¹.

והטעם שלא לבשוה לכיסוי ראשן - הוא מפני שרוב הפוסקים אסרו עליהן²², וכמבואר בפוסקים הנ"ל, וז"ל הסבא קדישא (שם עמ' א): "שמענו מפי מגידי אמת שבסוף ימיו של הרב מאריה דאתרא הדין {דמשק} שקדמו באת אשה אחת מארם צובה וגלתה את ראשה בפאה נכרית, והרב הנ"ל הרעיש את העולם בחרמות ואלות ובקש להעניש אותה וברחה מהעיר".

ובודאי שלזה יש תורת מנהג. [ומ"מ, ע"פ מרן היב"א זצ"ל פאה נכרית אינה אסורה רק משום דת יהודית, אלא חמור מזאת - מפני הפריצות והרהורי עבירה שבה, וכנ"ל].

[ומש"כ המחבר הנ"ל להביא ראיה למנהג הספרדים מדברי הכף החיים, הנה מלבד זאת שאף אם הכה"ח פסק להתיר - אין זה משקף את מנהג הספרדים. כבר השיב הגר"מ הלוי זצ"ל (בתשובתו הראשונה בקובץ אור תורה, ושוב נדפסה בשו"ת תפלה למשה ח"ה סי' תמד) שאין ראיה מהכה"ח שדעתו להתיר, וז"ל: "ומה שמצינו להרב כף החיים (סי' עה אות יט) שהביא דברי השלטי הגבורים והמג"א שהסכים עמו ודלא כבאר שבע, וכתב על זה וכן הסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א. עכ"ל. כוונתו לענין לקרוא ק"ש בנגד שער פאה נכרית בלבד אבל לא לענין יציאה לרה"ר בשער פאה נכרית, ולכן כתב וכן הסכמת האחרונים כדעת הרמ"א, ר"ל שפסק שם שמותר לקרוא ק"ש כנגדו ולא כתב וכן הסכמת האחרונים כשלטי הגיבורים. ופשוט. וכ"כ במפורש בכה"ח (סי' שג סוף אות נה). וברור".]

* * *

סתירה ה'

ביב"א ח"ה (שם אות ג) הביא את דברי היעב"ץ, שהרמ"א בהתירו לקרא ק"ש כנגד אשה הלובשת פאה נכרית - התיר רק לבעלה, בגלל שהיא מותרת בפאה בתוך ביתה ורגיל הבעל בכך²³. והמחבר הנ"ל כתב, שדברים אילו סותרים את הוכחות היב"א בריש התשובה (באות ב') להתיר לבתולות לילך בגילוי ראש - מדברי הראשונים והשו"ע שהתירו לקרות ק"ש כנגד שער הבתולות, והרי גם הם כתבו כן רק לגבי ק"ש בביתן.

אולם האמת שאין הדברים סותרים כלל, שכן לשון השו"ע [אר"ח סי' עה ס"ב] לגבי הבתולות הוא: "בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר", ומלשון "לילך" מוכח שאין הכוונה רק בתוך ביתן

21 וז"ל: "דהנשים הבאות מערי פראנקיאה {אשר שם נהגו לגלות מקצת שערן, או לכסות בפאה נכרית} לערי טורקיא יע"א, ואין דעתן לחזור, שצריכות לנהוג איסור לכסות השער שלהן, אפילו יהיו השערות פיאט נכרית, דנותנים עליהם חומרי המקום שבאו להתיישב, והרי הן ככל תושבי העיר ההיא לכל דינו, דהא אפילו בפיאט נכרית ומשי איכא סרך איסור... וכ"ש וק"ו אם יהיה תושב עיר טורקיא שהוא ואבותיו דרים בה מימות עולם, ולקח אשה מערי פראנקיאה, שהיא עתה מתיישבת בעיר עם בעלה, כי בודאי גמור שהוא אסור לעשות כן לגלות שערן אפילו יהיה פיאט נכרית, והוא ברור...".

ובעל המאמר כתב על זה: "הנה מבואר להדיא שאין כאן מנהג עדות אלא מנהג מקומות" וכו', ולא ידעתי מה רצה לומר בזה, וכי אין כל מנהג תלוי במקום ולא בעדה? אלא שכיום הואיל ולספרדים והאשכנזים יש קהילות ומוסדות נפרדים בערים החדשות, עליהם להמשיך במנהגי מקומותיהם הקודמים, ואין בדבר משום לא תתגודדו (עי' עין יצחק ח"ג עמ' קזו והלאה). והגר"ח פלאגי קאי באדם יחידי שלקח לו אשה מעיר אחרת שאז דינה יהיה כעיר אשר בעלה גר בו [וה"ה בזמננו לאיש אשר לקח לו אשה מקהילות אשכנז, וכן להיפך]. ופשוט. [ומה שהוסיף הנ"ל לבאר שהאיסור הוא משום מראית עין וכו', זה אינו נמצא ברוח חיים].

[ועוד יש להוסיף, שכידוע מנהג המקום בירושלים - גם אצל האשכנזים, היה לאסור פאה נכרית (וכ"כ ביב"א ח"ה אבה"ע סי' ה, גיליונות ומילואים מס' 7. בשם הגר"ש סלאנט ועוד)].

22 וכ"כ הגרי"ש אלישיב זצ"ל (מובא בילקו"י שבת ח"א כרך ג' עמ' קיב, עי"ש), וראה עוד בתשובת הגר"מ לוי לגר"ש משאש זצ"ל (שו"ת תפלה למשה ח"ה סי' מו): "לפענ"ד נראה שעצם הדבר שלא חשבו במרוקו ובשאר קהילות הספרדים בחו"ל לעשות פאה נכרית כדי להתקשט בה במקום כיסוי צעיף או מטפחת, מוכיח שתפסו הדבר לאסור. דבודאי עצם הרעיון אינו צריך חכמה גדולה לחשוב עליו שאין זו 'המצאה מדעית', ובפרט שנזכרה במשנה ובתלמוד".

23 עי' לעיל הערה 4, ביאור נוסף בדעת הרמ"א. ועוד ביאור להלן בהערה 48.

ובאופן אקראי [וכן הוא לשון הרא"ש בפסקיו (ברכות סי' לו) ובתוספותיו (ברכות כד. ד"ה שער באשה ערוה), וכ"כ הטור (או"ח שם)]²⁴.

*

ומה שהקשה במאמר הנ"ל איך היבי"א פסק להתיר לאשת איש לגלות שתי אצבעות משער ראשה, הרי גם שם הראיות להתיר הן מדברי הראשונים לגבי ק"ש, ונוכל לפרש דהיינו רק לבעלה.

לא קשיא מידי, דהתם הרי מבואר שהאשה אכן כסתה את ראשה, אלא שיש "שער יוצא חוץ לצמתה שאינו מתכסה", ומבואר שגם בעת שמכסה את ראשה, דהיינו ברה"ר, שער זה אינו מתכסה. ואם מדובר היה רק באשה לפני בעלה, למה היא מגלה רק קצת משערותיה, הרי אם גם הן בכלל השער החייב בכיסוי, ובאה להקל לגלותן בביתה לפני בעלה - היה לה לגלות את כל שערה.

*

עוד הקשה, שביבי"א ח"ד (אבה"ע סי' ג) מנה את הרמ"א בדרכי משה (סי' שג) בין המתירים פאה נכרית.

אולם ביבי"א ח"ד, יתכן ולא ראה את דברי המור וקציעה, ואכן בגיליונות החדשים (שם מס' 4) ציין שהיעב"ץ כתב שאין להביא ראיה מהרמ"א. ומ"מ יש שהבינו בדברי הרמ"א שדעתו להתיר²⁵, והיבי"א לא חלק על כך, וגם לא כתב שמסכים לדעת היעב"ץ.

[והיעב"ץ הקשה מדוע לא הביא הרמ"א את דין פאה נכרית באבן העזר, והמחבר הנ"ל כתב: "והביאור הפשוט בזה, שהרי דין זה של פאה נכרית אינו גמ' או רמב"ם שיש להקשות למה השמיטו, אלא הוא חידוש של הש"ג שהיה בן דורו של הרמ"א". אולם אין זה ביאור נכון, שכן לדעת השלטי הגיבורים היתר הפאה אכן מפורש בגמ', ודוקא בגלל שזה חידוש גדול היה לרמ"א להביאו].

* * *

סתירה ו'

היבי"א במילואים לתשובה בח"ה (ובעוד כמה מקומות) כתב, שבלבישת פאה נכרית יש לחשוש למראית העין, שיחשבו הרואים שהיא מהפרוצות שהולכות בגילוי ראש. והקשה המחבר הנ"ל, דהא ביבי"א ח"ט (יו"ד סי' י אות א) לגבי גילוח הזקן במכונה כתב, שכאשר יש דרך היתר מפורסמת לא חיישינן למראית העין, ועוד הביא (שם באות יג) את דברי הפרי חדש (או"ח סי' תסא סוף סק"ב, יו"ד סי' פז סק"ז) שאין להוסיף לגזור משום מראית העין במה שלא גזרו חז"ל.

א. האמת, שהפר"ח (יו"ד שם) למעשה לא סמך על סברא זו (שאין לגזור מפני מראית העין מדעתנו) - אלא רק באיסורים דרבנן²⁶, וכמבואר בדבריו שבחלב שקדים אף שהשימוש בו מצוי, אסור לבשלו עם

24 ובמש"כ שם שאשתמיטתיה למרן היבי"א זצ"ל ג' ראיות להתיר לבתולות לילך בגילוי ראש, הנה אחד מהן כפי שציין בסופו כבר הובא ביבי"א ח"ד, ובודאי זה לא מקרי "אשתמיטתיה" (ובח"ה לא הביאה היבי"א מפני שאת דין הבתולות הביא רק בדרך אגב [בסוגריים], וקיצר מאד [כפי שכתב "ואכמ"ל]). והראיה השניה מרש"י סנהדרין נח: (ד"ה משתפרע) קאי בכלל בנכריות, ואין להביא מהן ראיה. והשלישי אולי יקרא שמו ראיה, אולם כל זה רק מראה שהמחבר הנ"ל בא לחפש קושיות סרק והשמטות בדברי היבי"א זצ"ל - כדי להצדיק את מעשיו בדבר הפאה הנכרית.

25 ומש"כ בעל המאמר: "וראינו לכמה אחרונים שהתירו פאה על סמך דברי הרמ"א בסי' ע"ה, למרות שלא ראו את הרמ"א בדרכי משה סי' ש"ג", הנה בהמשך לא הביא כמה אלא שניים, ומתוכם אחד (טעם המלך) כן הביא את הדרכי משה.

26 עי' בשו"ע או"ח סי' י ס"ח שפסק לחוש למראית עין שלא הובאה בגמ', ולא ראיתי שהעירו מזה. ומ"מ אין מזה קושיא על מסקנת הפר"ח, שכן המשך שם הוא ביטול מ"ע דאורייתא, ובזה יש לגזור גם לאחר חתימת הש"ס.

בשר, ורק בעוף שהוא מדרבנן הקל. והיבי"א בח"ו (יו"ד סי' ח) גם בזה לא סמך על סברא זו²⁷, ופסק להחמיר בפרהסיא אף בדרבנן. ורק בשתיית חלב שקדים אחר אכילת בשר בזה פסק היבי"א להקל²⁸ - בגלל שהאיסור אינו ניכר, שכן הבשר וחלב השקדים אינם מונחים בפניו יחד²⁹.

ובגילוח הזקן כעין תער, אף שהחשד הוא דאורייתא – אין להחמיר בו, בגלל שההיתר מפורש בש"ס, ומבואר שלא גזרו בו [מפני שהדבר מפורסם ואין לחשוש לחשד], ובכהאי גוונא בודאי שאין לנו לגזור מדעתנו - נגד חז"ל אשר לא חששו לגזור (וכמבואר ביבי"א ח"ט שם אות יג). וכיו"ב כתב הפר"ח (או"ח סי' תסא) שאין לגזור על השימוש בקמח מצה בפסח³⁰, שגם בזה ההיתר מפורש בש"ס, עי"ש [וע"ע בילקו"י פסח ח"ב עמ' תרצד].

אולם בפאה נכרית, אף שהדבר מפורסם - ודאי שיש לגזור, שכן החשד דאורייתא, ואין היתרו מפורש בש"ס (לדעת האוסרים).

ב. עוד יש להוסיף, שיש לומר שאף שקיומה של פאה נכרית ידוע, בכל זאת החשש לחשד קיים (שלא כמו בשאר הדברים הנ"ל), שכן בכל יום ויום מייצרי הפאות מתקדמים לעשותן אף יותר דומות לשערותיה ממש, ומה שעד היום היה לסימן היכר בין פאה לשער עצמה – מחר כבר אינו.

וכפי שהאריך בזה בלבושה של תורה (ח"א עמ' דש והלאה): וז"ל: "וגם היום דנתפשט מאוד ענינא דפ"נ, וי"ל דלא נשאר כלל מקום לחשוד דכו"ע יודעים שקשה להכיר הפ"נ כהיום, אליבא דאמת נשאר מקום לחשוד, דהמציאות היא שכל הזמן מיצרים פאות חדשות שלא היו עד הנה, והחדשה משוכללת כל כך עד שגם היודעים שיש בזמן הזה פאות משוכללות מאוד, עכ"ז לדרגה זו של שכלול עדיין לא הגיעו, ומה שבא מול עינים נדמה להם שזה בודאי אינו פ"נ דאין לו המראה שרגילים בו, וכפי ששמעתי שקרה כמה פעמים" וכו', עי"ש באורך.

ומה שהביא שם שלא יחשדו באשה הלבושה בצניעות בשאר מלבושיה [מלבד הפאה] – שאינה מכסה ראשה, להלכה ברור שאין מתחשבים בזה, שכן גם יהודי המהלך בלבוש חרדי בולט - אסור לו לעבור על דברים האסורים משום מראית עין, ופשוט [ומלבד זאת יש עוד אופנים שקיים חשש שיחשדו בלובשת פאה נכרית, כמבואר בלבושה של תורה שם (עמ' דש-שה)].

*

ובפרק זה הרבה בעל המאמר להביא ציטוטים מאחרוני זמננו [כדרכו]³¹, אשר לדעתו מוכח מדבריהם שגם פאה הנראת כשערה ממש מותרת, ושאין לחוש למראית העין. ומכיון ואין זה נוגע לדברי היבי"א, לא אאריך בזה.

27 וכן פסק ביחודה דעת (ח"ג סוף סי' נט) ובחזו"ע (פסח ח"א עמ' קיח) ועוד.

28 וגם בזה כתב בלשון "הנח להם לישראל", אולם בילקו"י (יו"ד סי' פז הערה ס) כבר ביאר שדעת היבי"א להקל בזה לכתחלה - כפי שכתב ביחודה דעת (ח"ג סי' נט).

29 וכן בילקו"י (שם סע' סא) כתב להקל לטגן נקניק צמחוני בחמאה – אף במקומות ציבוריים, משום שמלבד שנקניק פרווה מצוי, יש תרי דרבנן: א. שהתורה אסרה בישול ולא טיגון, ב. שהתורה אסרה חלב - וחמאה אינה בכלל זה [אולם סיים שהמחמיר תבא עליו ברכה, וכנראה הוא מפני שבשתייהם רוב הפוסקים חולקים - וס"ל דהוא דאורייתא].

30 וזהו גם ביאור טעמו של הריטב"א - שלא כתב לחוש למראית העין בגילוח הזקן אלא ממידת חסידות, שאין לנו לגזור על דבר שהיתרו מפורש בתורה (שו"ת הסבא קדישא או"ח ח"א סי' א עמ' יג).

31 וכנראה מרוב להיטותו לנפח את מאמרו, פעמים ואף כפל את אותם ציטוטים מעמוד לעמוד.

ומ"מ הסכמת כל גדולי האשכנזים³² בדורנו שאין להקל בפאה נכרית הנראה כשערה ממש, והצריכו שיהיו בה סימנים הניכרים שאינה שערה, וגם בלא הטעם של מראית העין – אלא משום הפריצות והרהור עבירה שבה, כמבואר לעיל בסוף סתירה א' ובהערה שם.

ובמה שהביא שם מכמה רבנים בדור האחרון, שיש להעדיף את הפאה על המטפחת - מפני שהרבה מלובשות המטפחת מגלות מקצת שערן. זה אינו, שכן גם בפאה רבות מגלות השער, ואף מייצרים פאה מיוחדת לשם כך, ומגלות הרבה יותר מטפח רח"ל, ועוברות על איסור דאורייתא ממש לכל הדעות [ראה בלבושה של תורה ח"א עמ' רצא-רצג]. ואילו במטפחת אף אם מגלה ב' אצבעות - להרבה פוסקים הדבר מותר, וכ"כ מרן היבי"א (בגיליונות החדשים ביבי"א ח"ה סי' ה מס' 8), ואף להאוסרים נראה שאינו מדאורייתא (עי' בשו"ת תשורות ש"י ח"א סי' נא).

* * *

סתירה ז'

כתב המחבר הנ"ל: "בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית הביא הרב מדברי שו"ת לחמי תודה, וכתב שם 'וזה מכבר יצא אאמו"ר הגאון (בעל ההפלאה) בצירוף חברי בית דינו בחרם על הנשים הלובשות פאה נכרית, עכ"ל. וכן הביא בעוד מקומות. ומשמע שדעתו היא שיש לחוש גם היום לחרם של בעל ההפלאה, על אף שפשט המנהג בימינו, ויש פוסקים רבים שאינם סוברים כמותו".

ואחרי זה הביא שבספר משא חיים פלאג'י (תורת המנהגות, מערכת נ אות קג), מובא חרם שעשו רבני סלוניקי על גילוי מקצת השערות. והקשה דא"כ איך ביבי"א ח"ד (סי' ג אות ב) כתב על היתר שער היוצא חוץ לצמתן: "מ"מ רבו האחרונים שסמכו ע"ד המהר"ם אלשקר, ובודאי שהנשים הנוהגות היתר בדבר אין מזניחין אותן ויש להן ע"מ שיסמוכו. ואכמ"ל", ולמה לא חשש לחרם של רבני סלוניקי.

והנה לא ידעתי היכן משמע בדברי היבי"א שמשמע החרם - יש לאסור פאה נכרית בזמן הזה. ובכלל החרם של רבני סלוניקי לא היה נגד היתרו של המהר"ם אלשקר, אלא נגד כמה חכמים בדורם שרצו להתיר את גילוי כל השערות, ורצו להוכיח את היתרם מהמהר"ם אלשקר (ורק הגר"א קובו וצ"ל הוסיף במכתבו, שגם בשער היוצא חוץ לצמתן - מנהג סלוניקי להחמיר).

וכמבואר במכתב הג"ר רפאל אשר קובו מסלוניקי (במשא חיים שם): "...והן כהיום נהפוך הוא, כי בקשו מלבושי הנשים כמנהג ערי פראנקיאה. כי כן תלבשנה בנות הלועזים, להיות בגילוי הזרועות וגילוי שער ראשן. מהם פרועות ראש מכל וכל, ומהם בגילוי קצת הראש. וכפי מה שנתברר לנו ברור גמור, שהמלבוש הזה א"א ללבושו כ"א בגילוי הראש... וכל עצמנו לא באנו אלא לאסור את שכבר אסור לנו, ונעשה הסכמה זאת בחרם גמור ובגזרת נח"ש, שלא יוכל ולא יורשה כל אשר בשם ישראל יכנה, איש או אשה, לעשות עוד סדר ותיקון המלבוש הנזכר...".

ועוד שם: "והנה בעת'ה קמו קצת פריצים מבני עמינו, יצאו אנשים בליעל, להסית ולהדיח את עדת ישראל...³³ ודברו תועה לאמר, כי אין שם איסור בגילוי שער ראש האשה...³⁴ ותלו עצמן

32 ומה שהביא במאמר בשם הגרש"ז אוירבעך וצ"ל – אינו נכון, וז"ל בהליכות שלמה (תפלה ח"א עמ' רמ-רמא): "ופאה נכרית, אע"פ שהתירו לצאת בה, מ"מ חלק ניכר מהפאות המצויות היום, המשוונות בצורתן ובבליטתן, אין היתר ללבושן, כי הן נוגדות לגמרי את רוח הצניעות. וכללא דמלתא שאין זה מדרך הצניעות שיהא המראה דומה לפנויה, אלא צריך שיהא ניכר בקלות שאין זה שער טבעי". וכן העיד בנו הגר"ש אויערבך וצ"ל ועוד במכתבים שונים.

ומה שהביא מדברי האג"מ, כבר ביאר דעתו יפה בלבושה של תורה (ח"א עמ' שה-שוז).

33 "ומתוכם חכמים להרע, שלמדו בבחרותם ושנו ופירשו. ופערו פיהם לבלי חק, להתיר את מה שאסור לנו. חץ שחוט לשונם, קבר פתוח גרונם, יביעו ידבר עתק".

34 "ואדרבא נתנו טעם לפגם דמצוה ליפות את עצמן, ולגלות שערן. ומחזיקים בסברתם, ומאמצים את לבם, ויקשו את ערפם. וכזאת וכזאת דברים רבים ורעים, אשר תצלנה אזנים משמוע. אוי לו לדור שכך עלה בימיו, לדבר דברים כאלה בפני קהל ועדה מישראל" [ובעוה"ר הוא ממש כמו שאומרים חלק ממתירי הפאות הפרוצות, וד"ב].

באילן גדול, בתשו' הרב מהר"ם אלשקאר ז"ל הידועה. והן בעון בדוקין שבעין, שדי מומא ולא ידעו ולא יבינו, בחשכה יתהלכו. הוי האומרים לרע טוב, שמים אור לחושך. טח מראות עיניהם, מהשכל לבותם, לתלות בוקי סריקי באיש אלדי'ם קדוש, הוא הרב מהר"ם אלשקאר ז"ל. והעורים לא הביטו לראות, דכל מאי דשקיל וטרי הוא במה שנדרש ללו' שאלוהו, במקומות שנהגו לגלות שער הנשים היוצא מחוץ לצמתן, אם יש בזה משום שער באשה ערוה. וע"ז הביא מתורתן של ראשונים, דאחר שנהגו באותן המקומות לגלות השער היוצא מחוץ לצמתן, ליכא משום שער באשה ערוה, כמבואר לעין הקורא שם. ומה דמות יערוך במאי דאנן קיימין, דאיכא קצת מהן בגילוי הראש, ותלכנה בנות ישראל פרועות לגמרי כדרך בנות הערלים, שהוא איסור תורה, כמבואר בתלמוד וגדולי הפוס', וקצתן בגילוי שער הראש במקצת. ועירנו זאת יע"א, מקום שנהגו לכסות כל ראש האשה הוא, כאשר נהגו משנים קדמוניות ועד עתה...".

ומזה תראה שמש"כ במאמר הנ"ל "שהחרימו את הנשים ההולכות במטפת שעי"י זה מתגלות מעט השערות" – הוא טעות כפולה, א. החרם לא היה על מטפת אלא על בגד אחר (שעי"י היו מגלות גם הזרועות), ב. ע"י הבגד לא היו מגלות מעט מהשערות כהיתר המהרמ"א, אלא את כל הראש או חלקו.

[וגם דברי הלחמי תודה פשוט שהם אמורים על גילוי כל הראש, ולא על מקצת שער היוצא חוץ לצמתן. וכן מוכח מדבריו בדף יט: "כמו שנתהווה בעוונותינו הרבים בדור הלז שהנשים מגלות שערות ראשן כדי להדמות לבתולות", וברור שלהדמות לבתולות היינו בגילוי כל ראשן. וכן לעיל מינה: "והנה כבר הוכחתי כמה פעמים על המנהג הרע שנשתרבב בעו"ה אצל מקצת הנשים שנושאין פאה נכרית. אמנם באריכת הזמן בעו"ה עבירה גוררת עבירה עד שנושאין שערות עצמן בגילוי ראש". וגילוי ראש היינו בדומה לפאה נכרית – דהיינו כל השערות, ולא רק שער שיוצא חוץ לצמתן³⁵].

* * *

סתירה ח'

קושיתו האחרונה של המחבר הנ"ל, דביבי"א ח"ה במילואים (ובקיצור גם בפנים לתשובה ובח"ט סי' קה אות ו) כתב: "ומכללם הגאון בעל עצי ארזים שצווח ככרוכיא על זה, וכתב שהמורים היתר בזה עתידים ליתן את הדין". והמחבר הנ"ל כתב: "ומשמע מדבריו שיש מקום בהלכה להתחשב בלשון חריפה זו", וע"כ הקשה איך בהליכות עולם (ח"א לך לך סע' ז) חלק על המשנ"ב [בעניין הכנסת הציצית במכנסיים], אף שהמשנ"ב כתב שהנוהגים כן עתידין ליתן את הדין. וגם ביבי"א ח"ז (יו"ד סי' כב) חלק על השלחן גבוה [בעניין אחר] אף שכתב בלשון זו.

והנה לא הקשה כלום, שכן ביבי"א לא כתב שאסור להקל בדין הפאה בגלל הלשון החריפה שנקט העצי ארזים, ולא משמע ולא מידי³⁶. ובאמת שלדעת מרן זצ"ל, המתירים פאה נכרית שלא כהוגן – ודאי שעתידים ליתן את הדין.

*

35 וכן הבין השדי חמד (אסיפת דינים מערכת ד' סוף אות ב), שאחר שהביא את דברי הצ"צ כתב: "וכ"ש להיות ראשיהן פרועות כל הראש או מקצתו דאיסור חמור הוא" וכאן הביא את דברי הלחמי תודה [וגם לעיל מינה כתב לדחות מש"כ הצ"צ, שדברי המים רבים קאי על היתר המהר"ם אלשקר - דודאי לא קאי על גילוי הראש ממש שהוא דאורייתא, וז"ל (בסוגריים): "במחכתה"ר אין נראה בעיני פירושו בדברי הרב מים רבים, אלא דברים כפשוטן שעל פרועת ראש ממש קאמר"].

36 ואם בגלל שהביא היבי"א את לשונו, פשוט שהביא זאת כדי להוכיח כמה היה הדבר חמור בעיני הפוסקים. והיא הראיה, שגם במקומות שהזכיר שהיבי"א חלק על פוסקים שכתבו בלשון זו, בכל זאת הביא היבי"א את לשונו. ולמה יגרע נידוננו שבו היבי"א מסכים עם העצי ארזים, ודאי שיש להביא את לשונו.

ומה שטען המחבר הנ"ל, שגם מרן זצ"ל לא אסר את הפאה באיסור גמור, והוכחתו מכמה תשובות שהובאו בספר מעין אומר חלק יב (כצ"ל).

ראשית כל, יש לזכור שכבר מרן הגרע"י זצ"ל כתב בהסכמה למעין אומר (וב"כ המחבר בהקדמתו), שאין ללמוד מספר זה הלכה למעשה, שפעמים הדברים הם הוראת שעה וכדומה. ובפרט שהרבה פעמים נמצאו בספר הנ"ל דברים שאינם מדויקים, ואף כתב בשם מרן זצ"ל דברים חמורים מאד, ונפיק מיניה חורבא ח"ו, כמבואר בשו"ת הראש"ל ח"ב עמ' תד (וע"ע בילקו"י ימים נוראים עמ' תצה).

ואף את"ל שהתשובות מדויקות, אין להסיק מהן מסקנות לעניין חומרת איסור פאה נכרית, שכן יש לבאר כל פסק בטעמו:

מה שכתב: "לשאלת השואל: בקהילה אחת בחו"ל בה כל הנשים ללא כיסוי ראש, התחזקה אשה אחת והחלה ללכת עם פאה. ואמר לה רב הקהילה, שאם לא תשים מטפחת, כבר עדיף לא כלום, ענה הרב: 'לא. ודאי פאה עדיף מגילוי ראש' (כצ"ל). לשאלת השואל: חוזרת בתשובה שהיתה הולכת עם פאה, כעת הולכת עם מטפחת. האם מותר לה לתת את הפאות שלה לאחותה החילונית ללבוש? ענה הרב: 'מותר'."

ב' תשובות אלו אינם צריכים ביאור, "ודאי פאה עדיף מגילוי ראש", שכן יש להעדיף ספק דאורייתא על פני ודאי דאורייתא.

מה שכתב: "לשאלת השואל: בחור משיבת 'חזון עובדיה' שנשא אשה, ואשתו הולכת כבר שנתיים עם מטפחת, כעת קשה לה והיא בדיכאון מזה. גרים בעיר בני ברק, ויש גם לחץ של המשפחה, ענה הרב: 'שתלבש פאה. הרי היא בדיכאון, מה אתה רוצה שתשתגע?!' (כצ"ל)."

כפי שכתב: "הרי היא בדיכאון, מה אתה רוצה שתשתגע?!", וכמבואר בעין יצחק ח"ב (עמ' ר אות נ, ועמ' תרמב אות לא) גם בספק דאורייתא במקום צורך גדול מאד או הפסד מרובה - אפשר להקל כדעת המתיר. ועפ"ז יש לבאר גם את מה שכתב: "לשאלת השואל: זוג צעיר, נשואים שנה וחצי, וסיפרה האשה שלובשת מטפחת, אך אפה ארוך, ולא מוצאת חן בעיני בעלה, וללבוש פאה בעלה לא מוכן כי פוסק כרבינו [הגר"ע יוסף, לאסור פאה], ענה הרב זצ"ל: 'יכולה ללבוש פאה'³⁷. וכנראה שגם במקרה זה היה חשש גדול לשלום ביתם³⁸ - וודאי שאין לך הפסד מרובה גדול מזה, וזה דבר שנתון לדעת גדולי הפוסקים ואין ללמוד ממקרה למקרה.

ומה שהביא בעל המאמר הנ"ל בשם חכם אלמוני, שהיה בחור אחד שהשתדך אם בחורה שהתעקשה ללבוש פאה נכרית, והבחור לא הסכים להתחתן אלא א"כ מרן זצ"ל יכתוב לו היתר, והיה מעשה וכתב לו מרן זצ"ל שלוקח על עצמו את האחריות לכך שלובשת פאה³⁹.

הנה כבר במילואים לתשובה בח"ה כתב היב"א, שאין לגרש את אשתו אם ח"ו מתעקשת ללבוש פאה נכרית. ואף שכאן הוא לכתחלה, נראה שביטול פו"ר מבטל חשש ספק דאורייתא, ובפרט שהאיסור אינו על הבעל אלא על אשתו⁴⁰. וכבר כתב בילקו"י חופה וקידושין (עמ' רנד): "וכלה המתעקשת לחבוש פאה נכרית, יש להיוועץ עם מורה הוראה ספרדי אם לבטל השידוך".

37 יש להעיר שבשאלה הבאה שם (שאלה ט"ח) השיב שתעשה ניתוח פלסטי, וראה מזה כמה דחוק היה הדבר להתיר פאה נכרית.

38 וראה במעין אומר הרבה מקרים אחרים שהחמיר [כגון שאלות ט"ו, ט"ז], וכנראה שכאן באמת היה צורך גדול מאד.

39 וכתב שלא אבה לפרסם את כתה"י, ואף שיש לפקפק על המעשה הנ"ל, מ"מ אם אמת נכון הדבר, הנני לחזק אותו שימשיך לשמור בכל עוז על המכתב, שלא יתגלה. פן יתגלו למקום מים הרעים, וישתו התלמידים, ונמצא שם שמים מתחלל.

40 ובפרט שכאן נחלקו בדבר [בפאה צנועה] גם אחרוני זמננו, ואפשר לומר שאם הולכת אחר פוסק מסוים בכל ההלכות, יכולה לסמוך עליו אף בספק דאורייתא (ואף שלדעת מרן זצ"ל הפוסק ההוא טועה ומטעה), וכדין מרא דאתרא, ויל"ע בזה. [ועי' במעין אומר ח"א עמ' שה בהערה].

ע"כ מה שהסיק בעל המאמר הנ"ל, שגם לדעת מרן זצ"ל הפאה הנכרית אינה ממש אסורה – טעות הוא⁴¹, והאמת שהפאה אסורה באיסור חמור מאד, וכפי שבאירנו.

* * *

כאן המקום להעיר גם על "דברי הסיום" של המחבר הנ"ל, ובהם תמצא למעלה מעשר שגיאות, וז"ל:

עוד יש להאריך הרבה בענין האוסרים שהביא בשו"ת יביע אומר, שחלקם אינם אוסרים כלל, {א.} כגון הערוך שפתח עמו את תשובתו, אבל אינו הערוך כלל, אלא מוסף הערוך שהוא אחד מהאחרונים, ובלאו הכי אין ראיה ממנו. {ב.} הב"ש והיעב"ץ שאסרו גם מטפחת ואין ראיה מהם, כנ"ל בפתיחת המאמר. {ג.} החיד"א, שאין ממנו ראיה לאסור כי לא הכריע בזה. {ד.} הדברי חיים שאסר גם מטפחת שחורה. {ה.} הגר"א, שלא אסר אלא התיר. והביאור בשיטתו ובפירושו למשנה. {ו.} החת"ס, שאין ראיה ממנו לאסור. {ז.} בית יצחק, שהתיר, {ח.} ופני יצחק, שהתיר. {ט.} וכן המתירים שהזכיר, ולא ציין עליהם שהם מתירים, כגון עדות ביהוסף, פמ"ג, מגן גיבורים, מגן אברהם, כנסת הגדולה, ועוד. {י.} וכמו כן יש עשרות מתירים שלא הזכיר בתשובתו, וחלק מהם כתבו תשובות שלמות להתיר, כשו"ת רבי עזריאל ושו"ת סתרי ומגיני. וכל זה מצריך מאמר נפרד, ואין הפנאי מסכים כעת. ועוד חזון למועד.

א. מש"כ שדברי הערוך [שפירש ש"קפליטין] שאסרו בירושלמי לצאת בה לרה"ר - היא פאה נכרית] אינם מבעל הערוך אלא מפ"י מוסף הערוך, אכן כבר קדמוהו רבים ב"תגלית" זו, וכבר בילקו"י (שבת ח"א כרך ג') תיקן לכתוב כן⁴² [ובאמת שרבים שגו בייחוס דברי המוסף הערוך – לבעל הערוך, שכן ברוב הדפוסים חלק מדברי בעל מוסף הערוך נכנסו לתוך דברי הערוך. וגם בנידוננו כבר קדמו להביא ראיה זו בשם הערוך - בשו"ת תשורת ש"י, בשו"ת לבושי מרדכי בשם חכ"א ובשו"ת חקל יצחק (סי' פא)].

ומה שכתב שבלאו הכי אין ראיה מביאור מוסף הערוך בדברי הירושלמי, כנראה כוונתו למש"כ בספרו, שהערוך ביאר (בערך פאה ב') שפאה נכרית נקראת כן מפני שאינה מכסה את כל הראש - אלא מקפת הראש כפאה, ומזה הסיק שגם בעל המוסף הערוך התכוון לפאה שמקפת את הראש ושאר הראש מגולה – ולכן בירושלמי אסרוה, אבל פאה נכרית שמכסה את כל הראש ודאי שמוותרת.

והנה יש להשיב על זה בתרתי: א. אין כל הטעם להשוות את פירוש מוסף הערוך (בביאור לשון רומי) לערוך עצמו, ובפרט דא"כ יקשה למה איתא בירושלמי ש"אין בה משום ראשה פרוע" – הרי

41 וכך מנסה בעל המאמר הנ"ל להציג את הדבר בכל אתר ואתר, כאילו גם לדעת מרן זצ"ל הדבר באמת מותר. וכן שכנע רב אחד שבהסכמה לספרו כתב: "ומיום שנתתי דעתי להתיר הפאות, הבנתי שגם הגר"ע יוסף זיע"א יכל להתיר הפאה הנכרית אם רצה בזה, ומסתמנים הדברים שלא אסר את הפאה מדינא אלא למיגדר מילתא, ועשה אותה כאיסור חמור, מה שאין כן באיסורים חמורים בהרבה תמיד תפס להקל בכוחא דהיתרא, ואף פעמים בראיות דחיות אצל רוב הפוסקים, והוא גבר על זה ופסק מה שפסק".

וזה שיבוש גמור, שכן ע"פ מה שביארנו טעמי מרן זצ"ל ברורים מאד. וכל המכיר את דרכו של מרן זצ"ל יודע, שכשהדבר מותר [אף אם רבים חלקו עליו] – הדבר נאמר בפירוש ובבירור לרבים [ואף במקומות שבספריו כתב להחמיר - לציבור הורה להקל כעיקר הדין]. וזה לך האות והמופת שאף מרן זצ"ל אשר היה מפורסם בכחא דהיתרא – בפאה הנכרית לא מצא פתח להתירה לישראל, ואף לא "יש ע"מ לסמוך".

[וגם לשיטתו, אם מרן זצ"ל לא רצה לגלות ההיתר, מי הוא זה ואיזה הוא אשר יעזו לפרסמו].

42 ומ"מ יתכן ויש ראשונים הסוברים כפי' המוסף הערוך, ע"י בספר מי קמא על הסמ"ג (עשה מח הערה 49) שכתב שאולי כן היא דעת הסמ"ג (ואינו מוכרח).

[והעירני ידידנו הרה"ג עמנואל מולקנדוב שליט"א, שמרוב הראשונים מוכח דלא כהשה"ג, שכן פירשו בדברי הגמ' בשבת, "שהפאה נועדה לאשה שאין שערה רב - ורוצה להראות בעלת שער, ולפ"ז אשה שהיה לה שער רב - לא היתה לובשת פ"ג. ואשה שאין שערה רב - ע"י הפ"ג נראתה כאשה רגילה ששערה רב, ומה זו צריכה כיסוי אף זו" (וכדברי הגר"א - ראה להלן). והראני שכן מפורש בתוס' ר"י הזקן (שבת סד: ד"ה בכבול) - שהפאה היתה מתחת לשבכה. וראה עוד בזה בקובץ אליבא דהלכתא גיליון נה עמוד ס והלאה. ואכמ"ל].

רוב ראשה פרוע. ב. מה שהבין בערוך ששאר הראש מגולה אינו נראה, אלא נראה כוונתו שעל הראש יש כובע ובפאותיו מחוברות שערות⁴³.

ב. כנראה כוונת הנ"ל שאין להביא ראיה מדברי הבאר שבע (צ"ל המהר"י קצנלנבויגן שהביאו הב"ש) והיעב"ץ, בגלל שכתבו שאיסור פאה נכרית הוא משום דת יהודית, ודימו זאת לקלתה, וא"כ בזמננו שנהגו לילך במטפחת (דהיינו קלתה) בלא כיסוי נוסף – גם הפאה תהיה מותרת. וזה אינו נכון מג' טעמים: א. רבים ביארו שקלתה היא מטפחת שקופה ודוקא זו אסורה משום דת יהודית, ודבר זה לא השתנה גם בדורונו [ראה לעיל בסתירה ד']. ב. הב"ש והיעב"ץ כתבו שודאי פאה לא גרע מקלתה, דהיינו שאפשר שהיא אף חמורא מהם (וכן מסתבר), וכל כוונתם רק לדחות את ראיות השה"ג מהגמ', שלא יתכן שהגמ' תתיר פאה נכרית - דבזמננו אף מטפחת היתה אסורה. וע"כ אין המטפחת והפאה תלויים זה בזה. ג. הבאר שבע כתב עוד טעמים לאסור מלבד הדימוי לקלתה, כגון מראית עין [וע"ע לעיל בהערה 2 שיש שהבינו בדבריו שהפאה היא כשערה ממש, ואסורה מן התורה].

ואף את"ל שלדעתם באמת פאה נכרית תהיה מותרת בזמננו, וכי בגלל שהבי"א פליג עליהו בזה, אין לו להביא את ראיותיהם לסתור את ראיות השלטי הגיבורים.

ג. מש"כ שהחיד"א לא הכריע לאסור הפאה נכרית, זה אינו מוכרח, ורבים (כגון השד"ח והפני יצחק הנ"ל) הבינו בדבריו בברכי יוסף לאסור⁴⁴, ומ"מ היבי"א לא כתב שהחיד"א אסר.

ד. כתב הנ"ל "הדברי חיים שאסר גם מטפחת שחורה", ולא ידעתי מה רצה לומר, וכי ליבי"א אסור לחלוק על הדברי חיים בפרט זה.

ה. היבי"א כבר העיר בגיליונות החדשים (ח"ה אבה"ע סי' ה, מס' 2) שיש סתירה בדעת הגר"א, והכריע שדעתו לאסור כדבריו בשנות אליהו⁴⁵.

ו. מש"כ שמהחת"ס אין ראיה לאסור, כנראה כוונתו שהחת"ס כתב לאסור רק בצוואתו לבנותיו, ואילו דעתו יתכן והיתה להתיר מעיקר הדין. אולם פשוט הדברים שלדעת החת"ס היה הדבר אסור, שכן מבואר בהגהותיו על השו"ע (או"ח סי' עה), ואין טעם לדחוק שמש"כ שם היה רק דרך לימודו ולא לפסק הלכה.

וכן הבינו בדעת החת"ס, תלמידו בספר שירי משכיל (כלל ה פרק ט)⁴⁶ ותלמיד בנו בספר לב העברי על צוואת החת"ס (דף פב): וכ"כ נינו האדמו"ר מערלוי זצ"ל (אגרות ומכתבי אמרי סופר סי' קמג ועוד): "לענ"ד פשוט שדעת קדושת זקני החת"ס זצ"ל בהגהת שו"ע הנ"ל נוטה לאיסור, ומוכח זאת ממה שציין לשאלת יעב"ץ בשלושה מקומות שאסר וכו'" [ומ"מ היבי"א לא כתב מעצמו שדעת החת"ס לאסור, אלא הביא את המנח"א בנמוקי או"ח שהבין כן, עי"ש].

43 ובוזה גם לדעת האוסרים פאה נכרית יתכן ויש להתיר [כ"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' ט]. ועפ"ז יש לדחות בעוד אופן את ראיית השלטי הגיבורים, שכן לדעת הערוך הפאה שעליה מדובר בגמ' אינה מכסה בשערות את כל הראש, אלא רק קצת בפאות. ועי' בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"א סי' יא אות ד), שביאר שגם השה"ג לא התיר אלא בפאה נכרית כפי' הערוך (וכתב שכן גם פי' רש"י) [וע"ע במש"כ להלן מתשובה מאהבה ושו"ת מהר"ץ חיות].

44 ומש"כ בשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' לה סוף אות א) שפאה נחשבת לכיסוי, שם מדובר באיש ולעניין הזכרת שם שמים, ופשוט שבזה כ"ע מודו. אבל לעניין כיסוי ראש, שפיר י"ל שאין הפאה נחשת כיסוי כלל, מפני שגורמת להרהור כשערה ממש.

45 וז"ל היבי"א: "ומ"ש בביאורי הגר"א או"ח (סי' עה סק"ז) מקור לרמ"א בעניין פאה נכרית ממ"ש פ"ו דשבת יוצאה אשה וכו'. נראה שאינו אלא מראה מקום שמכאן שאב השה"ג דבריו. וכבר כ' בעליות אליהו (דט"ז רע"ב) שמצינו כ"ד שכ' הגר"א בביאוריו ודעתו היתה להיפך, ומשום שלא נתכוון אלא להראות מקור לד' הש"ע וכו'. ע"ש. וכ"כ פאת השלחן (סי' ג סוף ס"ק לט דף כ ע"א). ודלא כחזו"א בקונטרס צדקת הצדיק (עמ' קלז) שכ' להיפך בד' הגר"א שכל מ"ש בביאוריו הוא להלכה ולמעשה. דליתא. ועי' בס' מעשה רב בקונטרס שיח אליהו (סוף אות פ) שג"כ כ' כמ"ש"כ לעיל (שאין לסמוך עמ"ש הגר"א בביאוריו למעשה), שידוע שחיברו קודם מ' שנה, ואח"כ נתחדשו לו כמה שיטות והלכות למעשה".

46 וביאר שכונת החת"ס בצוואתו היתה לפאה שאינה מכסה את כל הראש, והטעם "דלא אסר כן לכל העולם, משום כשם שמצוה לומר, וגם משום דידע שמי שהוא ירא ה' ונדבה לבבו שאשתו ובנותיו יהיו מנשים באוהל תבורך וילכו בדרכי האמהות, ודאי יאמר גם אני אתנהג כזרעו של אותו צדיק", אבל פאה נכרית שמכסה את כל הראש, אסורה מדינא. עי"ש באורך.

וראה עוד במכתב המהרי"צ דושינסקיא זצ"ל (הובא בספר זכרון משה שווארץ), שהביא דברים חריפים ביותר שאמר החת"ס בדרשתו, על הלובושות פאה נכרית.

ז. כתב הנ"ל שהבית יצחק התיר, וזה אינו. דאף שהאריך לחזק את ראיית השה"ג, לדינא כתב שיש לחוש לדעת האוסרים, עי"ש.

ח. וכן מש"כ שהפני יצחק התיר, ג"ז אינו נכון, שלכל היותר כתב שלסומכים על השה"ג יש על מה לסמוך - שכן גם דעת הרמ"א ועוד⁴⁷, והיבי"א אכן העתיק גם את זה.

ט. כתב הנ"ל: "וכן המתירים שהזכיר, ולא ציין עליהם שהם מתירים, כגון עדות ביהוסף, פמ"ג, מגן גיבורים, מגן אברהם, כנסת הגדולה, ועוד".

א. יש להזכיר גם את האוסרים שהזכיר היבי"א, ולא ציין עליהם שהם אוסרים: כגון החיד"א, עדות ביוהסף [כדלהלן], הצמח צדק, לבושי מרדכי, ועוד.

ב. מש"כ שהעדויות ביהוסף התיר, אף שרבים הבינו בדבריו שדעתו להקל כי דחה את קושיות הב"ש, מ"מ האמת שפסק לאסור משום מראית העין ועוד טעמים, וכפי שכתב היבי"א ח"ה באות ד'.

ג. הפמ"ג כתב שבמדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה, יש להם לסמוך על הרמ"א, והעתיק דבריו ביבי"א.

ד. היבי"א ציין במפורש שהמגן אברהם התיר, והעתיק את לשונו⁴⁸.

ה. כל הפוסקים הבינו בדעת הכנסת הגדולה לאסור, וכ"כ ביבי"א ח"ה באות ד'.

ו. מ"מ באלה שהיבי"א לא הזכיר במפורש אם אסרו או התירו, הצד השווה שבהם שאפשר לפלפל בדעתם, וכנראה שלא ראה היבי"א טעם להאריך בזה.

ז. הנה ניכר שהמחבר התרגל לדרכי טובו של מרן זצ"ל - להביא כל אחרון שדן בנושא, עד שהוא אף בא בטרוניה, למה לא להזכיר שתי תשובות של אחרונים שחיו בדורו.

ואחרון הכביד, מה שאינו מפסיק לנפנף (בכל אתר ואתר) בתשובת רבי עזריאל, כאילו היבי"א במכוון לא הביא את דבריו - כדי להסתיר את דברי המתירים. והאמת שתשובת רבי עזריאל כלל לא נדפסה בעת צאת היבי"א לאור! (יבי"א ח"ה נדפס בשנת תשכ"ט, ושו"ת רבי עזריאל ח"ב רק בשנת תשל"ו).

וטוב עשה שהביא רק שתי דוגמאות מתוך "עשרות מתירים שלא הזכיר בתשובתו", דמסתמא בזה חסך לעצמו עוד כשלונות כדוגמת הנ"ל.

ויותר בנותן טעם היה לציין לפוסקים הרבים שאסרו, ולא הזכירם ביבי"א. כגון שו"ת הסבא קדישא (ח"ב או"ח סי' א) למהרש"א אלפנדרי, מגדולי הפוסקים וזקן הרבנים בדורו (לא נדפס בזמנו, ובגיליונות היבי"א החדשים ציין לה). או תשובת החקל יצחק מספינקא (סי' פא, נדפס גם בשו"ת בן פורת יוסף שבסו"ס אמרי יוסף עה"ת, סי' ו) שצייד לאסור את הפאה נכרית מדאורייתא. ועוד רבים.

* * *

ובזה ספו תמו כל קושיותיו וסתירותיו אשר מצא (או המציא), אחת מהנה לא נשא'רה. ותחתיהם עלו לנו בס"ד, ע"פ מרן היבי"א זצ"ל - ב' חששות דאורייתא לאסור: א. שהפאה גורמת להרהורי

47 ובאמת כתב שלדעתו יש לפרש שאף השה"ג לא קאי אלא בחצר, "אך מה אעשה שכל החולקים עליו לא הבינו כן בדבריו ז"ל, ועי' בזה באורך בשו"ת הראש"ל ח"ב (אבהע"ז סי' יב).

48 אמנם יש לציין, שבשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' מח) ובשו"ת מהר"ץ חיות (ח"ב סי' נג) ועוד, הבינו בדברי המג"א (וכן השה"ג והרמ"א), דקאי דוקא על קצת שער נכרית היוצא חוץ לצאת, ולא על פאה המכסה את כל הראש, עי"ש באורך.

עבירה⁴⁹, והרי היא כשערה ממש. ב. ובחוקתיהם לא תלכו, שמתדמה לגויות שמהלכות פורעות ראש. ועל זה נוסף גם איסור מראית העין, וכן המנהג לאסור.

אחרית דבר כראשיתו, פשוט וברור שאין מרן היבי"א זצ"ל נצרך לדידי או לדכוותי, וכל מה שכתבתי הוא רק להראות שלקורא ביושר - דברי מרן זצ"ל ברורים מעיקרא. ומקוה אני שכוונתי לנכון בביאור דעת מרן היבי"א זצ"ל, ואם שגיתי עמי תלין משוגתי. והקורא אשר יעיין ישר, כבר ימצא את הביאור הנכון בדברי מרן זצ"ל, והאמת תעשה דרכה. וה' יאיר עינינו בתורתו הקדושה, אמן.

* * *